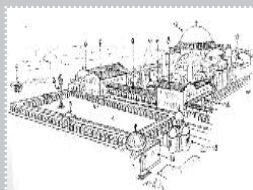

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ

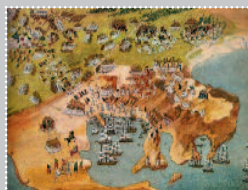
σελ. 4

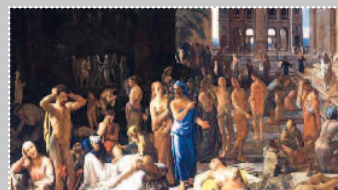
σελ. 10

σελ. 13

σελ. 17

σελ. 22

- 3 Γνώμη**
Βιώσιμη ανάπτυξη και κλασική αρχαιότητα
Του Γιάννη Πολυχρονόπουλου Προέδρου του Συλλόγου
"Φίλοι του Αρχαιολογικού Μουσείου και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά"
- 4 Αρχαιογνωστικά**
Η επιβίωση της αρχαιότητας στο Βυζάντιο
Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων
- 10 Ερευνητικά**
Περίοδος βαθμιαίας κατάπτωσης ισχύος και καταστροφών στα ανακτορικά κέντρα της Ελλάδος
Μέρος Β' Αρχαιολογικές μαρτυρίες για την ΥΕΙΙΑ 2 (1375-1300 π.Χ.)
Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE, Γεν. Γραμματ. Εταιρείας Διερεύνησης Αρχαιο-Ελληνικής και Βυζαντινής Τεχνολογίας/ΕΔΑΒΥΤ.
- 13 Ματιές στην Πειραιϊκή Ιστορία**
Ειδήσεις για τον βομβαρδισμό του Πειραιά μέσα από μια εφημερίδα του 1944
Του Δημήτρη Κρασονικολάκη, Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά, Προέδρου Ινστιτούτου Πειραιϊκών Μελετών
- 17 Ιστορικά**
Η διάλυση του Ελληνικού στρατεύματος στον Πειραιά μετά τον θάνατο του Γεωργίου Καραϊσκάκη
Του Στέφανου Μίλεση, Συγγραφέα - Ιστορικού Μελετητή, Προέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά
- 20 Αρχαιολογικό Πανόραμα από την Ελλάδα και τον κόσμο**
Επιμέλεια Κωστή Μανωλάκη
- 22 Επικαιρικά**
Ομοιότητες κορωνοϊού με τον ροϊμό στην Αθήνα του Θουκυδίδη.
Του Νίκου Καλτσά, Αρχαιολόγου
Αναδημοσίευση από το ενημερωτικό SITE iefimerida
- 24 Εν τέλει...**

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου “ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ - ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”

Αθικβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς • Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017 • E-mail: mouseio.pelrala@gmail.com

• ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 70 • Ιανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 2020

ΕΚΔΟΤΗΣ:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ. 210-4060000

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:

ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς
Τηλ.: 210-4121935

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΡΔΑ
ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ

Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.
Διανέμεται δωρεάν.

Τα ευνοήματα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις
απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ - ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.

Κολλοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Τηλ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911

E-mail: mourousias1@yahoo.gr

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ “ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31
Βιβλιοπωλεία:
 - ΒΙΒΛΙΟΤΟΠΙΑ: Εθνικής Αντιστάσεως 23, Πειραιάς
 - BALABANIS: Καραοή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
 - ΚΑΛΟΥΔΗ: Φίλωνος 31, Πειραιάς
 - ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ν. & ΣΙΑ Ο.Ε.:
Καραϊσκού 157, Πειραιάς και Φίλωνος 35, Πειραιάς
 - ΣΤΙΟΥΣΤΑΣ ΑΝΔΡΕΑΣ & ΟΥΡΑΝΙΑ Ο.Ε.: Κολλοκοτρώνη 100, Πειραιάς
 - ΧΑΤΟΠΟΛΙΣ: Καραοή και Δημητρίου 32, Πειραιάς

Εξώφυλλο: Τρισδιάστατη απεικόνιση της Θόδου Επιδαύρου
από το SITE: 3dwarehouse.sketchup.com

Βιώσιμη ανάπτυξη και κλασική αρχαιότητα

του ΓΙΑΝΝΗ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Πρόεδρου του Συλλόγου
"Φίλοι Αρχαιολογικού Μουσείου,
και Αρχαιολογικών Χώρων - Μνημείων Πειραιά"

Αν μελετήσει κανείς τις αντιλήψεις και την πρακτική των αρχαίων Ελλήνων ιδιαίτερα των κλασικών χρόνων, διαβάζοντας άρθρα ειδικών επιστημόνων, θα διαπιστώσει ότι πολλές από τις έννοιες που σήμερα κάνουμε προσπάθεια να εντάξουμε στις σύγχρονες αντιλήψεις μας, όπως η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ήταν για αυτούς μέρος της καθημερινότητάς τους και αναπόσπαστο τμήμα των φιλοσοφικών τους αντιλήψεων.

Η αρχαιολογική έρευνα δεν είναι μόνο μία μονοσήμαντη υπόθεση, αλλά μία πολύπλευρη εξέταση των πραγμάτων. Πολλές φορές καλείται να δώσει απαντήσεις και σε ερωτήματα που υπερβαίνουν τα όρια της Αρχαιολογίας ως επιστήμης. Σε τέτοιες περιπτώσεις απαιτείται διεπιστημονική συνεργασία, η οποία μπορεί να αποκαλύψει πολλές πλευρές από τη σχέση ανάμεσα στον πολιτισμό εκείνης της εποχής με το φυσικό, αλλά και το κοινωνικό περιβάλλον που τον γέννησε.

Οι αρχαιολογικοί χώροι σήμερα είναι πηγή πολλαπλών πληροφοριών που μας προσφέρουν γνώση για την αλληλεπίδραση ανάμεσα στο φυσικό, κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Πολλές από αυτές τις πλευρές που μας αποκαλύπτουν μας παραπέμπουν στις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης.

Στη σημερινή εποχή είναι ζητούμενο και επιδιωκόμενος στόχος η αειφορία στην ανάπτυξη. Στις αρχαίες κοινωνίες, ιδιαίτερα της κλασικής Ελλάδας, υπήρχαν ως αντιλήψεις και πρακτικές στην καθημερινή ζωή. Και αυτό το αποδεικνύουν τόσο τα γραπτά κείμενα όσο και τα αρχαιολογικά και άλλα επιστημονικά ευρήματα. Οι αξίες του μέτρου και του ευ ζην αποτελούσαν για τους αρχαίους Έλληνες "λυδία λίθο" για τον τρόπο ζωής και για την αντιμετώπιση των πραγμάτων.

Η Ιερότητα που αντιμετωπίζει η αρχαιότητα τη φύση και η θεοποίηση των φυσικών φαινομένων δείχνει τη μεγάλη σημασία που οι αρχαίοι απέδιδαν στο φυσικό περιβάλλον και την προστασία του. Η ανάπτυξη οικισμών κοντά σε αξιοποιήσιμους φυσικούς πόρους αποτελεί μία χαρακτηριστική θεώρηση των πραγμάτων. Η αρχιτεκτονική, εκτός του ότι αναπύχθηκε σε αξιοζήλευτα επίπεδα, καλλιεργώντας την καλαισθησία και το ωραίο, φρόντισε να αξιοποιεί και βιοκλιματικά στοιχεία του περιβάλλοντος.

Δύο βασικά στοιχεία, όπως η εξοικονόμηση πόρων και υλικών, καθώς και η έννοια της αυτάρκειας προσέδιδαν μία οικολογική διάσταση στις αντιλήψεις τους. Οι παρεκκλίσεις από αυτές τις δύο έννοιες θεωρούνταν σπατάλη και άσκοπες πρακτικές. Μία χαρακτηριστική περίπτωση εξοικονόμησης φυσικών πόρων ήταν ο ορθολογικός τρόπος διαχείρισης του νερού. Το μαρτυρά αυτό η κατασκευή τεράστιων υπόγειων δεξαμενών συγκέντρωσης του νερού, που στον Πειραιά αριθμούν μερικές δεκάδες.

Επίσης η ανακύκλωση και η επαναχρησιμοποίηση υλικών δεν ήταν έννοιες ξένες προς τους αρχαίους. Η πολεοδομία, με πιο χαρακτηριστική εκείνη του Ιππόδαμου, εξασφάλιζε διακριτές χρήσεις γης με ζώνες κατοικιών, ναών και ιερών, δημόσιων χώρων και αγορών, κρηνών και νεκροταφείων, που αποδεικνύουν την τάξη με την οποία αντιμετώπιζαν τον χώρο και το περιβάλλον. Είναι ακόμη αξιοθαύμαστος ο προσανατολισμός και η χωροθέτηση των κτιρίων, ώστε να εξασφαλίζεται ήλιος το χειμώνα και δροσιά το καλοκαίρι, καθώς και η πρόβλεψη για την κατασκευή κλίσεων στους δρόμους για την απορροή των υδάτων της βροχής.

Τα δημόσια κτίρια διακρίνονταν για τη λιτότητα, αλλά ταυτόχρονα και την επιβλητικότητά τους. Σέβονταν το περιβάλλον και δένονταν μαζί του εξασφαλίζοντας το μέτρο και τη φυσική ισορροπία. Πολλά από τα αριστουργήματα της αρχιτεκτονικής που σήμερα θαυμάζουμε, αποτελούσαν υποδειγματικά αναπόσπαστο στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος.

Η αίσθηση του μέτρου δεν διαπερνούσε μόνο τις αισθητικές τους αντιλήψεις, αλλά και την κοινωνική και ατομική τους καθημερινότητα και αποτελούσε ένα αξιακό μέγεθος αναπόσπαστο των ηθικών τους αντιλήψεων.

Σήμερα είναι δικό μας καθήκον να προστατεύσουμε τα μνημεία μας μαζί με το περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται. Το φυσικό περιβάλλον της χώρας μας με την πλούσια ποικιλότητα του είναι μοναδικό, ο δε πλούτος της πολιτιστικής μας κληρονομιάς αξιοζήλευτος. Η προστασία, ο σεβασμός και η ορθολογική αξιοποίησή τους είναι στην ουσία συστατικά στοιχεία της σύγχρονης βιώσιμης ανάπτυξης.

Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

(1ο ΜΕΡΟΣ)

Του ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγου

τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

Ενας νέος κόσμος. Μιλήσαμε στο προηγούμενο τεύχος για το τέλος της αρχαιότητας, και πώς το έδαφος για την αλλαγή είχε προ πολλού -ήδη από τα τέλη του 2ου αι. μ.Χ.- προετοιμαστεί. Ένας νέος, από κάθε άποψη διαφορετικός κόσμος θα γεννηθεί, ο οποίος στο εξής -και έως σήμερα- θα καθορίζει τη μορφή της σκέψης, το συναίσθημα, τον τρόπο αντίληψης του κόσμου και τον τρόπο ζωής στον βυζαντινό, τον δυτικοευρωπαϊκό, αλλά και τον αραβικό κόσμο.

Η επικράτηση της Πίστης στη μια και μόνη Αλήθεια του Ενόσ και μοναδικού Θεού σήμαινε την επιβολή μιας νέας υπερβατικής αντίληψης του κόσμου, μιας νέας ιεραρχίας αξιών, νέου λεξιλογίου (λέξεις όπως αμαρτία, αρετή, παιδεύω, μάρτυς, Ελλην. εκκλησία κλπ αλλάζουν νόημα), νέων κανόνων συμπεριφοράς και ενός νέου τρόπου ζωής, αντίθετων -παρά τις όποιες επιρροές και τα όποια επί μέρους δάνεια από τη στωϊκή και την κυνική φιλοσοφία- στην ελληνική παράδοση. Γι' αυτόν ο κόσμος και ο άνθρωπος είναι δημιουργήματα της θέλησης, είναι πλάσματα του ενός παντοδύναμου ιουδαϊκού Θεού. Η σχέση του ανθρώπου με αυτόν τον Πατέρα είναι προσωπική και βασίζεται στην Ταπεινότητα, με τα υπόλοιπα παιδιά του στην αδελφική Αγάπη. Συγχρόνως ο άνθρωπος από τη στιγμή που απέκτησε συνείδηση και διώχθηκε από τον Παράδεισο είναι αμαρτωλός και καταδικασμένος στο θάνατο, από τον οποίο μπορεί να λυτρωθεί μόνο με την απελευθέρωση της ψυχής από τα γήινα δεσμά και την άνοδό της σε έναν ιδεατό κόσμο. Τούτο για τον Χριστιανισμό (όπως και άλλες ανατολικές θρησκείες) είναι δυνατό μόνο μέσω του εξαντισμού και της συμμετοχής ή της μυστικής μέθεξης στον θάνατο και στην αναγέννηση του θεού. Η νέα θρησκεία συνεπώς όχι μόνο δεν αποτελεί τη συνέχεια, αλλά μπορούμε να πούμε, την απόλυτη άρνηση της ίδιας της βάσης της ελληνικής σκέψης: της κατάφασης της ανθρώπινης φύσης και της δύναμης του ορθού λόγου (της έρευνας και της λογικής απόδειξης), και της ελευθερίας της ανθρώπινης σκέψης και της -για τον χριστιανό ταυτόσημης με την αλαζονεία- βούλησης να λυτρωθεί μόνος του, να παλέψει και να ξεπεράσει τη φύση του.

Πώς εκφράζεται η κοσμοϊστορική αυτή αλλαγή στη χριστιανική πολιτεία, στη ζωή και την τέχνη, τι διατηρείται από το παλιό και ποιά μορφή παίρνει

το νέο; Θα το δούμε εξετάζοντας διαδοχικά την έκταση και το βάθος της ανατροπής στις βασικές μορφές της εξουσίας και της αντίληψης του ανθρώπου, όπως η αντίληψη του χώρου και του χρόνου, του τρόπου ζωής, της σκέψης και της έκφρασης στην τέχνη.

1. Η Διαρχία Κράτους και Εκκλησίας. Η επικράτηση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας, πέρα από τους λόγους που εκθέσαμε στο προηγούμενο τεύχος, όπως η πνευματική κρίση του τέλους της Αρχαιότητας, οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην προσαρμογή της εσωτερικής οργάνωσης της Εκκλησίας στη διοικητική ιεραρχία της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, η οποία και επέτρεψε την εν συνεχεία ταύτιση της με το κράτος. Η Εκκλησία θα εξελιχθεί, έτσι, σε μια παράλληλη με την κρατική διοίκηση και την αυτοκρατορική ιεραρχική οργάνωση, η οποία ως κάτοχος της αυθεντίας και εγγυητής της συνέχειας της πνευματικής ζωής και της κοινωνικής γαλήνης, θα αποτελέσει το πνευματικό δίδυμο και το ιδανικό στήριγμα της απόλυτης αυτοκρατορικής ως της Πατρικής -αντίστοιχης της θεϊκής- εξουσίας στο δρόμο προς τον δεσποτισμό. Σύμφωνα με την αρχή που διατύπωσε ο Ευσέβιος Καισαρείας, η οποία και θα αποτελέσει έκτοτε το άλλοθι κάθε μοναρχίας "ο βασιλιάς είναι ο (χρισμένος) αντιπρόσωπος του μοναδικού Θεού στη γη και η επίγεια μοναρχία είναι η μίμηση

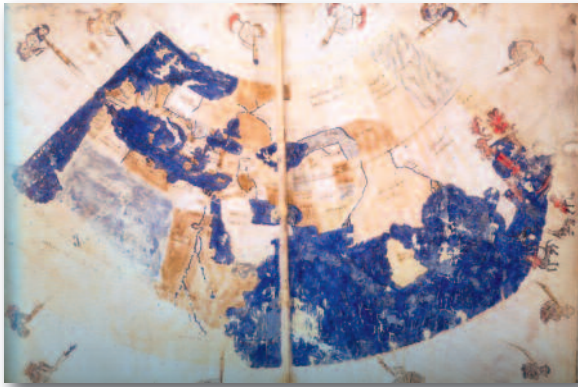
της ουρανίας".

2. Ο ιερός χρόνος. Ο χριστιανικός χρόνος αποτελεί μια στιγμή του Θεού. Έχει πάμει να είναι απεριόριστος: για πρώτη φορά αποκτά μια απόλυτη αρχή και ένα τέλος: αρχίζει (όπως στην εβραϊκή Παλαιά Διαθήκη) με τη Δημιουργία του κόσμου, στη Δύση με τη Γέννηση, τη μέρα της ενσάρκωσης του Θεού, τη dies natalis του Χριστού, που αποτελεί τη μέρα της αναγέννησης της ανθρωπότητας. Το τέλος του χρόνου θα έρθει με την αναμενόμενη, άγνωστο πότε, Δεύτερη Παρουσία του Κυρίου. Αντίστοιχα οι εποχές του έτους. Οι πανάρχαιες προσδιορισμένες από την αστρονομική παρατήρηση και από τον κύκλο της γεωργικής παραγωγής διαρέσεις του χρόνου διατηρούνται. Ο ετήσιος κύκλος ταυτίζεται όμως τώρα με τον κύκλο της επί της γης ζωής του Χριστού, τις εποχές του έτους σηματοδοτούν οι μεγάλες εορτές του Χριστολογικού ημερολογίου και οι νηστείες, που αποτελούν την προετοιμασία σε αυτές: τα Χριστούγεννα, τα Θεοφάνεια, η εβδομάδα των Παθών και η Ανάσταση του Κυρίου και η εμφάνιση του Αγ. Πνεύματος (Πεντηκοστή), οι εορτές επίσης του κύκλου της Παρθένου (Εισόδια, Κοίμησης). Κάθε μέρα του μήνα έχει τον άγιο της ή μια επέτειο εορτή (επ. 1).

Έχει ενδιαφέρον από την πλευρά της συνέχειας της λατρείας η διαπίστωση, ότι στις ημερομηνίες πολλών από αυτές τις εορτές αναγνωρίζεται η επιβίωση των προχριστιανικών εορτών, που συνδέονται στενά με τον κύκλο της ανανέωσης της φύσης: η ημερομηνία των Χριστούγεννων είναι αυτή της γέννησης του Μίθρα της εβραϊκής Διασποράς στο Ιράν, οι μέρες του μαρτυρίου και της ανάστασης του Θεού συμπίπτουν με εκείνες της αναγέννησης της φύσης την άνοιξη και του θανάτου του Άδωνι της εβραϊκής Διασποράς στη Συρία, και με τη μεγάλη ιουδαϊκή εορτή, που έδωσε το όνομα της στο Πάσχα. Ακόμα και στο τελετουργικό της Θείας Κοινωνίας (Λάβετε φάγετε τούτο έστι το σώμα μου...) αναγνωρίζεται ο απόηχος της ορφικής θεοφαγίας για την οποία κατηγορήθηκαν οι πρώτοι Χριστιανοί. Η αφή του φωτός στην ανάσταση θυμίζει την Τελετή των Ελευσινίων. Μια ξεχωριστή θέση κατέχει η επιβίωση ιδιαίτερα στις πιο απομονωμένες περιοχές καθαρά παγανιστικών διο-

Εικ. 1. Σελίδα από το Μπνολόγο του Βασιλείου Β' (10ος αι. μ.Χ.)

Εικ. 2. Ο χάρτης του Πτολεμαίου (2ος αι. μ.Χ.)

νυσιακών κλπ τελετών, όπως αυτές του Καρναβάλου, ή εθίμων (π.χ. τοπικών μαντείων) τα οποία η εκκλησία αδυνατώντας να καταργήσει ανέχθηκε στο περιθώριο του εορτολογίου της. Αν και οι δώδεκα μήνες διατηρούν τις ρωμαϊκές ονομασίες τους (στην Ελλάδα αυτοί έφεραν τα ονόματα των κυριοτέρων εορτών), στις υποδιαρέσεις του μήνα η ιουδαϊκή εβδομάς αντικαθιστά τη ρωμαϊκή *nundinae* (την καθιερωμένη ανά οκταήμερο μέρα αγοράς). Μάλιστα, στην ελληνική Ανατολή όπου οι ιουδαϊκές κοινότητες απετέλεσαν τον πυρήνα των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων, υιοθετούνται (σε αντίθεση με τη Δύση) και τα ονόματα των ημερών του εβραϊκού ημερολογίου με μοναδική αλλαγή την μετατόπιση της αρχής της εβδομάδας στην ημέρα του Κυρίου: Κυριακή, Δευτέρα (εννοείται μέρα), Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη, Παρασκευή (ημέρα προετοιμασίας της εορτής του Σαββάτου) και Σάββατο. Η αλλαγή στην αντίληψη του χρόνου είναι πιο έντονα αισθητή στην καθημερινότητα, η οποία διέπεται από τη διαδοχή των λειτουργιών και των προσευκών (όρθρος, εσπερινός) που αναγγέλλει ο ήχος του σημάντρου ή αργότερα της καμπάνας (όπως αντίστοιχα στο Ισλάμ η φωνή του μουεζίν), και σε ορισμένες μεγάλες εορτές η πορεία των λιτανειών.

Ας σημειώσουμε ωστόσο ως χαρακτηριστικό της διπλής -πνευματικής και κοσμικής- εξουσίας πατριάρχη και αυτοκράτορα και του ρόλου κάθε μιας, ότι στο Βυζάντιο ο τρόπος χρονολόγησης δεν έχει να κάνει με τον θρησκευτικό χρόνο, αλλά ακολουθεί έναν δεκαεπταετή κύκλο (την ινδικτιώνα), που ορίζεται από την ανά 15 έτη αναθεώρηση των φορολογικών καταλόγων, που ίσχυε ήδη από το 312 μ.Χ.

3. Ο ιερός χώρος. Η αποτύπωση της οικουμένης από τους αρχαίους γεωγράφους, ο χάρτης και οι υπολογισμοί του Πτολεμαίου (2ος αι. μ.Χ.) (εικ. 2) ήταν γνωστοί και αντιγράφονται στο Βυζάντιο για να περάσουν στα τέλη του 13ου αιώνα στη Δύση, όπου και θα αποτελέσουν έως τον 16ο αι. τη βάση της νεώτερης χαρτογραφίας. Ο επίσημος βυζαντινός χάρτης ήταν πιθανότατα

αυτός του Θεοδοσίου Β' (435 μ.Χ.) (εικ. 3) που συμπλήρωναν οι οδικοί χάρτες (εικ. 4) και οι ναυτικοί "περίπλοι". Παράλληλα δημιουργείται μια νέα χριστιανική εικόνα του κόσμου με την προβολή στο χάρτη των βιβλικών τοποθεσιών, όπως ο κήπος της Εδέμ, ο πύργος της Βαβέλ κλπ. Χαρακτηριστικό μνημείο αυτής της αντίληψης του χώρου είναι ο χάρτης της Χριστιανικής Τοπογραφίας του Κοσμά του Ινδικοπλεύστη (περί το 540 μ.Χ.). Σ' αυτόν η επίπεδη ορθογώνια γη, αποτελεί το περίεργο μίγμα μιας χονδροειδώς σχηματοποιημένης απόδοσης του ελληνιστικού χάρτη με την προσθήκη ανατολικά του Παραδείσου με

Εικ. 3. Ο χάρτης του Μ. Αγγρίππα. (βάση του επίσημου χάρτη του Θεοδοσίου Β' (5ος αι. μ.Χ.)

τους τέσσερις ποταμούς του και πιο πέρα, πέρα από τον Ωκεανό, της προκατακλυσμαίας γης :) (εικ. 5). Στο ίδιο πνεύμα πολλές πόλεις με ονόματα αρχαίων θεών μετονομάζονται π.χ. της Αφροδισίας της Κάριας σε Σωτηρούπολη.

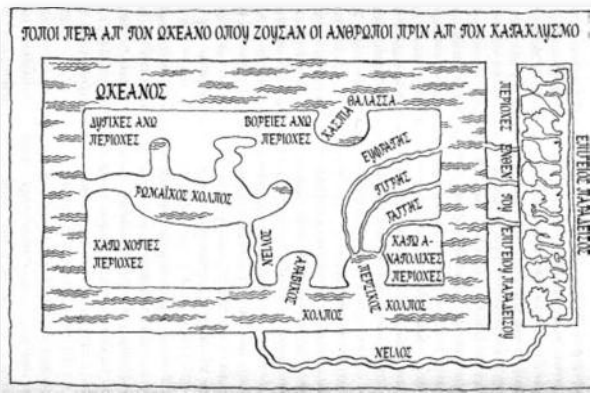
Μέσα στον γήινο (υποσεληνίο) χώρο, σύμβολο και θαμπό αντίγραφο του θεϊκού κόσμου, ξεχωρίζουν -τόρα όπως στην αρχαιότητα και πιο πρωτόγονες κοινωνίες- κάποια ιδιαίτερα φορτισμένα σημεία, όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη και ακτινοβολεί η θεϊκή δύναμη, και στα οποία είναι δυνατή η άμεση σύνδεση του πιστού με αυτήν. Για τον χριστιανό την πρώτη θέση ανάμεσα τους κατέχει η Ιερουσαλήμ, η πόλη όπου έζησε και μαρτύρησε ο γιός του Θεού και ιδρυτής της θρησκείας. Όπως αυτή η πόλη βρίσκεται στο κέντρο του κόσμου -συνά τοποθετείται στο κέντρο του χάρτη της οικουμένης- έτσι και η εκκλησία αποτελεί γι' αυτόν, το απόλυτο -θρησκευτικό και κοινωνικό- κέντρο της πόλης. Συχνά κτίζεται πάνω τον κατεστραμμένο αρχαίο ναό ή τον χρησιμοποιεί εξαγνίζοντας τον όπως π.χ. στην Αθήνα το Ηφαίστειον ("Όρσειον") και ο Παρθενώνας. Η διατήρηση της

θέσης, συχνά και της εξωτερικής μορφής, δεν κρύβουν ωστόσο τη βασική αλλαγή στην ουσία της λατρείας: τον μυστικό χαρακτήρα της χριστιανικής λατρείας, η οποία επιβάλλει τη μεταφορά του βωμίου, που τώρα αντικαθιστά η τράπεζα της θυσίας του Θεού, στο εσωτερικό του οίκου Του. Τα αρχιτεκτονικά πρότυπα της η χριστιανική εκκλησία θα βρει στη βασιλική στοά, βασικό στοιχείο της ρωμαϊκής αγοράς, κέντρο συνάθροισης και συχνά απονομής δικαιοσύνης (εικ. 6), και στο κλειστό οκτάγωνο ή κυκλικό σχήμα των Μουσουλαιών (εικ. 7). Τα κτήρια αυτά θα προσαρμοστούν στο νέο προορισμό τους, που είναι η εξυπηρέτηση της υπερβατικής σχέσης με το θείο: η βασιλική με την υποβλητικότητα των μακρών κιονοστοιχιών που οδηγούν το βλέμμα και την προσοχή του πιστού στο φωτεινό βάθος του ναού (εικ. 8), το κυκλικό κτήριο, συχνά Μαρτύριο, με τη συγκέντρωση που επιβάλλει το κλειστό, εσωστρεφές κτηριακό πλαίσιο (εικ. 9).

Εξίσου χαρακτηριστικές της αλλαγής που έχει συντελεστεί είναι οι διαφορές από την αρχαία της οργάνωσης του αστικού χώρου της νέας -υστερορωμαϊκής και βυζαντινής- πόλης. Σε αντίθεση με την ισορροπία των δομικών στοιχείων και την ορθολογική οργάνωση του χώρου εκείνης (εικ. 10), η αυστηρή ιεράρχηση των χώρων της βυζαντινής πόλης -αντακλά και την ιεράρχηση της κρατικής εξουσίας και των χριστιανικών αρετών. Έτσι, στην Κωνσταντινούπολη το υψηλότερο επίπεδο στην άκρη της πόλης καταλαμβάνει ένα τεράστιο κτηριακό συγκρότημα όπου βρίσκεται συγκεντρωμένη η πνευματική και η κοσμική εξουσία (εικ. 11), ο ναός της Αγίας Σοφίας και το ιερόν Παλάτιον στο οποίο είναι προσαρτημένος, ως υποκατάστατο τρόπον τινά της αρχαίας αγοράς, ο επιβλητικός Ιππόδρομος, κέντρο συνάθροισης και διασκέδασης, ενδεχομένως και εκδήλωσης της θέλησης των λαϊκών μαζών. Η κατοίκηση αναπτύσσεται στην κάτω πόλη κατά μήκος μιας μεγάλης λεωφόρου και των διαδοχικών πλατειών που συνδέουν την πύλη με το κέντρο της εξουσίας (εικ. 12). Την αντικατάσταση του

Εικ. 4. Απόσπασμα από την *Tabula Peutingeriana* (διακρίνονται οι εκβολές του Νείλου) (4ος αι. μ.Χ.)

Εικ. 5. Σχεδιαστική απόδοση του χάρτη του Κοσμά του Ινδικοπλεύστη (7ος αι. μ.Χ.)

κοινοτικού πνεύματος και της συνεκτικής δομής της αρχαίας πόλης από την αναρχία των κοινωνικών, συγγενικών ή εθνικών ομάδων δείχνει η διάλυση στη μεσαιωνική, όπως και στην ισλαμική πόλη, του αυστηρού οικιστικού ιστού (κληρονόμου της ελληνιστικής "Ιπποδάμειας" πόλης) ο οποίος σταδιακά εξαφανίζεται κάτω από άμορφες συνοικίες από συμπλέγματα σπιτιών (Εικ. 13). Τη διοικητική διαίρεση σε διαμερίσματα και συνοικίες αντικαθιστούν τώρα οι ενορίες γύρω από μια εκκλησία.

4. Η επιβίωση της αρχαίας ανθρωπιστικής (ουμανιστικής) παράδοσης στα γράμματα και στην τέχνη. Η χριστιανική αυτοκρατορία ήταν ο κληρονόμος της μακράς και πλούσιας παράδοσης ενός πολιτισμού που είχε οδηγήσει την ελληνική γλώσσα, την τέχνη της σκέψης και της πλαστικής έκφρασης σε ένα υψηλό σημείο τελειότητας. Το δίλημμα ήταν μεγάλο. Η παραιτήση από μια τέχνη για την οποία το πρότυπο της ομορφιάς και του θεϊκού μεγαλείου είχε τη μορφή του (αμαρτωλού) ανθρώπινου σώματος, από μια φιλοσοφία και μια επιστήμη που αναζητούσαν την Αλήθεια και την ενότητα του σύμπαντος, ενώ αυτή έχει αποκαλυφθεί ήδη στον άνθρωπο από τον Θεό-Δημιουργό του Σύμπαντος, θα σήμαινε πράγματι τον αυτο-αποκλεισμό σε μια αποκλειστικά διακοσμητική τέχνη και σε ένα απόλυτο θρησκευτικό σκοταδισμό. Η χιλιόχρονη ιστορία του Βυζαντίου είναι ακριβώς μια συνεχής προσπάθεια -με οπισθοδρομήσεις και επιστροφές- για τον συγκερασμό του αρχαίου αισθητού κόσμου με τον νοητό κόσμο της θείας αποκάλυψης. Το Βυζάντιο κατάφερε έτσι να δημιουργήσει μια πραγματικά θρησκευτική τέχνη, και να κρατήσει μέσα στους σκοτεινούς αιώνες ζωντανή την ελληνική παιδεία. Ωστόσο, ο υπερβατικός προσανατολισμός της νέας θρησκείας απαγόρευσε την πραγματική κατανόηση της αρχαίας σκέψης και την απόλαυση της ομορφιάς της ποίησης. Γι' αυτήν όλα αυτά δεν ήταν παρά μόνο ατελέσφορες προσπάθειες για την αλήθεια, που εκείνη κατείχε χάρη στη θεία αποκάλυψη.

Πραγματικά "τι νόημα μπορεί να έχει ο ανθρωπισμός, όταν όλα τείνουν να ξεπεράσουν το ανθρώπινο;" (Lemerle, Ο πρώτος βυζαντινός ουμανισμός, ΜΙΕΤ, σ. 284). Τον πολιτισμό διαπερνά έτσι απ' άκρου εις άκρον ο βαθύς διχασμός ανάμεσα στην "ιερά παιδεία" και μια υποτελή στην προηγούμενη "θύραθεν παιδεία", η καλλιέργεια της οποίας περιορίζεται σε ανθολόγια, γλωσσάρια, εγκυκλοπαιδείες και παντοειδείς σχολιασμούς των κειμένων, με σκοπό την τελειοποίηση της

ρητορικής έκφρασης, όα το ανθρωπιστικό περιεχόμενο.

Στο σημερινό άρθρο θα προσπαθήσουμε να

Εικ. 6. Η Ιουλία βασιλική από το Forum Romanum

δώσουμε σε συντομία την ιστορία ακριβώς αυτής της πλευράς της επιβίωσης της αρχαιότητας, στην οποία σε μεγάλο βαθμό, αν όχι αποκλειστικά, οφείλεται η Αναγέννηση του 15ου-16ου αι. Λόγω του περιορισμένου χώρου, η διαμόρφωση της βυζαντινής χριστιανικής τέχνης θα μας απασχολήσει στο επόμενο τεύχος του περιοδικού.

Η γραπτή παράδοση της αρχαιότητας. Στους δύο πρώτους αιώνες της χριστιανικής αυτοκρατορίας, από την άνοδο δηλαδή του Κωνσταντίνου έως αυτή του Ιουστινιανού, του τελευταίου Ρωμαίου και του πρώτου Βυζαντινού αυτοκράτορα, είχε επικρατήσει παρά τις βιαιότητες των συγκρούσεων κάποια επωφελής για την επιβίωση της αρχαιότητας ισορροπία παλαιού και νέ-

ου στην τέχνη, όπως και στα γράμματα. Η πρόκληση από την τεράστια -σε όγκο και σε ποιότητα- γραπτή κληρονομιά της αρχαιότητας θα αντιμετωπιθεί επιλεκτικά με τον διαχωρισμό της μορφής από το περιεχόμενο, την αποδοχή, "ξεχωρίζοντας τα αγάλματα από τα ρόδα", της μορφολογικά ενδιαφέρουσας ή πρακτικά χρήσιμης μορφής και την απόρριψη του απαράδεκτου για εκείνην περιεχομένου. Τον Μέγα Βασίλειο απευθυνόμενο στους νέους (στο "Πώς θα ήταν δυνατόν να ωφεληθούν οι νέοι από τα ελληνικά γράμματα") δεν ενδιαφέρει η κλασική σκέψη, ούτε η αισθητική ομορφιά της ποίησης, αλλά μόνο η ανθολόγηση των επεισοδίων με κάποια πηκτική αξία χρήσιμη για τη διαπαιδαγώγηση των χριστιανοπαίδων. Είναι ωστόσο σ' αυτή τη μονόπλευρη αντιμετώπιση της αρχαιότητας από τον ελληνικό Χριστιανισμό που θα διασωθεί η γλώσσα και η μνήμη των βασικών αρχών του ανθρωπισμού, οι οποίες θα αποτελέσουν τη βάση του πολιτισμού

μας, όταν με τον εκβαρβαρισμό της Δύσης θα έχει οβήσει και τελικά θα χαθεί εκεί η γνώση της ελληνικής γλώσσας, συνεπώς και το ενδιαφέρον για την αρχαία παράδοση.

Η πραγματική επαφή με την αρχαιότητα είχε βέβαια χαθεί και στο Βυζάντιο. Η αρχαία γλώσσα ενδιαφέρει ως το βασικό εργαλείο για την κοινωνική άνοδο και προβολή όπως και για την άσκηση της εξουσίας, ενώ συγχρόνως αποτελεί το μοναδικό μέσον προπαγάνδας στην ελληνόφωνη Ανατολή. Αντίστοιχα, η αξία της κλασικής φιλολογίας -όπως και της φιλοσοφίας- αναγνωρίζεται στη χρησιμότητά της ρητορικής για την υποστήριξη των χριστιανικών δογμάτων, τον προσπλητισμό και την πηκτική εκπαίδευση της χριστιανικής κοινωνίας. Εξάιρεση ίσως θα αποτελέσει λόγω του αντικειμένου της η ιστοριογραφία, η οποία ποσά κατά δύναμιν στα αρχαία πρότυπα του Θουκυδίδη, του Ξενοφώντα και του Πολύβιου θα παρακολουθήσει α-

νικών δογμάτων, τον προσπλητισμό και την πηκτική εκπαίδευση της χριστιανικής κοινωνίας. Εξάιρεση ίσως θα αποτελέσει λόγω του αντικειμένου της η ιστοριογραφία, η οποία ποσά κατά δύναμιν στα αρχαία πρότυπα του Θουκυδίδη, του Ξενοφώντα και του Πολύβιου θα παρακολουθήσει α-

Εικ. 7. Το Μουσολείο της Κωνσταντίας στη Ρώμη (4ος αι. μ.Χ.)

Εικ. 8. Η βασιλική του Αγ. Απολλιναρίου in Classe στην Ραβέννα (6ος αι. μ.Χ.)

διάλειπτα από τον Προκόπιο (τον 6ο αι.) έως τον Φραντζή (τον 15ο αι.) την ιστορία του Βυζαντίου, προσφέροντας μια αντικειμενική περιγραφή των αυλικών τεκταινομένων, των μαχών αλλά και συγχρόνως πολλές -πολύτιμες για την εθνική ιστορία τους- πληροφορίες για τους πολυάριθμους εξωτερικούς λαούς, που είχε να αντιμετωπίσει το Βυζάντιο.

Η ελληνική παράδοση σ' εκείνους τους εξαιρετικά δύσκολους χρόνους της κατάρρευσης του αρχαίου κόσμου διασώθηκε χάρη στη δημιουργία ενωρίς, ήδη από τον Κωνσταντίνο Β' (στα μέσα του 4ου αι.) ενός αυτοκρατορικού κέντρου αντιγραφής κειμένων και μιας βιβλιοθήκης. Το έργο συνεχίστηκε και ενισχύθηκε από τον Ιουλιανό στην προσπάθεια του για την αναγέννηση της αρχαίας θρησκείας. Με τον θάνατό του η Κωνσταντινούπολη είχε πλέον κατακτήσει οριστικά τη θέση της στα γράμματα και στην παιδεία. Απέναντί της η Ρώμη δεν αντιπροσώπευε πια παρά το παρελθόν, και τα άλλα μεγάλα και αρχαία άσπρη ήταν απλές επαρχιακές πόλεις. Για την ανάπτυξη της βιβλιοθήκης πληροφορούμεθα από ένα νόμο του 372, για τον διορισμό τεσσάρων Ελλήνων και τριών Λατίνων *antiquarii*, καλλιγράφων για τη συντήρηση και επισκευή των βιβλίων και βιβλιοθηκariών για τη φύλαξη και την τακτοποίησή τους. Οι καθηγητές, όπως και οι γιατροί, εξακολουθούν να έχουν φορολογικές απαλλαγές και σε μερικές περιπτώσεις να συντηρούνται από το κράτος. Με την αφορμή μάλιστα μιας πυρκαϊάς που την κατέστρεψε το 475/6 πληροφορούμεθα (από τον Ζωναρά) ότι η βιβλιοθήκη είχε 120.000 βιβλία.

Την υποχώρηση αυτής της παράδοσης θα σηματοδοτήσει η βασιλεία του Ιουστινιανού. Η αντίφαση είναι κραυγαλέα ανάμεσα στον αυτοκράτορα στον οποίο οφείλεται η αποκατάσταση της ενότητας της αυτοκρατορίας με την *reconquista* της Δύσης (εικ. 14), η σύνταξη του Ιουστινιανείου νομικού κώδικα και η ανέγερση της Αγίας Σοφίας (εικ. 15) και στον καταστροφά της ελληνικής παράδοσης. Πράγματι όλα δείχνουν ότι είναι τώρα που αρχίζει η παρακμή του ρεύμα-

τος που από την ίδρυση της Κων/πολης και για δύο αιώνες είχε δώσει στην αυτοκρατορία τη δυνατότητα να ξανασυνδεθεί λίγο πολύ γερά, με το νήμα του αρχαίου πολιτισμού. Ασφαλώς η έρευνα και η ανώτερη εκπαίδευση, η βιβλιοθήκη και η Σχολή και οι *artes liberales*, ειδικά η Νομική επιστήμη, δεν εξαφανίστηκαν. Αλλά το πρώτο κτύπημα τους δόθηκε όταν ο Ιουστινιανός στην επιθυμία του να βασιλεύσει σε μια αυτοκρατορία, όπου ακόμα και οι συνε-

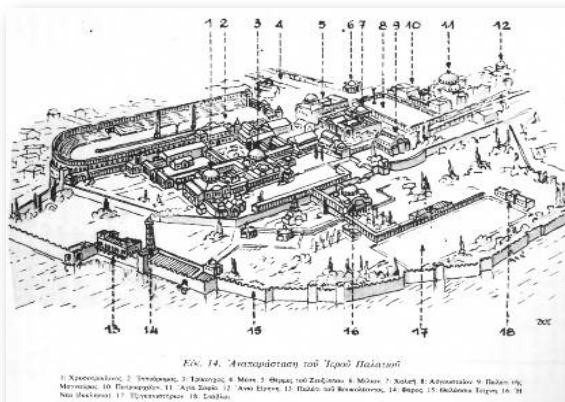
δήσεις θα υπάκουαν σε έναν και μοναδικό νόμο, διέταξε την απαγόρευση της ειδωλολατρίας. Οι λιοδιόριες εναντίον της μανίας των ανουσίων Ελλή-

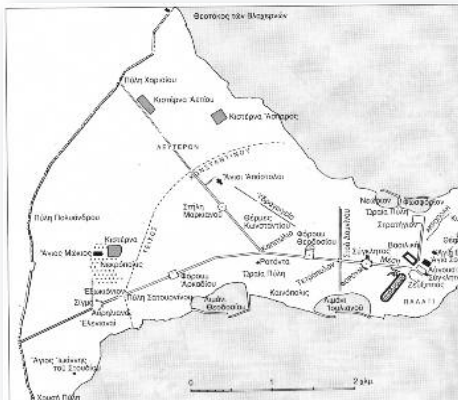
Εικ. 9. Η εκκλησία των Αγ. Σεργίου και Βάκχου στην Κωνσταντινούπολη (6ος αι. μ.Χ.)

νων ήταν έως τότε έργο της χριστιανικής πολεμικής: τώρα το ανέλαβαν ο αυτοκράτορας και το κράτος για λογαριασμό τους και έθεσαν ως αρχή της διακυβέρνησης τη θρησκευτική μισαλλοδοξία, που έτσι κι αλλιώς βρισκόταν μέσα στην ίδια τη φύση του χριστιανισμού. Ο Ιουστινιανέιος Κώδικας I, 5, 18 § 4 ορίζει ότι όσοι δεν ακολουθούν την καθολικήν και αποστολικήν Εκκλησίαν και την ορθόδοξη πίστη, οι αιρετικοί, οι Ιουδαίοι και οι ειδωλολάτρες, δεν επιτρέπεται ούτε να γίνουν υπάλληλοι του κράτους, ούτε να τιμηθούν με οποιοδήποτε αξίωμα, ούτε "κάτω από το κάλυμμα οποιασδήποτε μορφής διδασκαλίας να παρασύρουν στο λάθος τους τις αφελείς ψυχές" και πά-λι παρακάτω (I, 11, 10): "Απαγορεύουμε να ασκούν διδασκαλία

αυτοί που πάσχουν από την ιερόσυλη τρέλα των Ελλήνων" Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι επί Ιουστινιανού αρχίζει μια παρακμή της ανώτερης κοσμικής εκπαίδευσης και γενικότερα της παιδείας. Με το διάταγμα του 529 ο αυτοκράτορας κλείνει τη Σχολή των Αθηνών και απαγορεύει σε οποιονδήποτε να διδάσκει τη φιλοσοφία και να ερμηνεύει το δίκαιο. "Ο αυτοκράτορας", όπως λέει ο Προκόπιος, "θέλησε να καταλύσει "το των ρητόρων αξίωμα και κατήργησε τις συντάξεις των γιατρών και των καθηγητών, έτσι που δεν ακούστηκε πια να γίνεται λόγος γι αυτούς". Το μέτρο, που κατά τον Ζωναρά επέβαλαν οι δαπάνες για την Αγία Σοφία, επεκτείνεται σε όλη την αυτοκρατορία. Τα διδασκαλεία κλείνουν παντού. Οι τελευταίοι φιλόσοφοι ζητούν καταφύγιο στην περσική αυλή. Η κατάσταση φαίνεται να ξεφεύγει από τον έλεγχο. Όπως μας πληροφορεί ο ιστορικός Αγαθίας το 546 στην Κωνσταντινούπολη διατάσσεται η σύλληψη, φυλάκιση και βασανισμός σε μερικές περιπτώσεις και η εκτέλεση γραμματικών, ρητόρων, νομικών και γιατρών. Το 562 "Έλληνες (δηλ. με την ορολογία της εποχής ειδωλολάτρες) πιάνονται και διαπομπεύονται μέσα στην Κων/πολη και τα βιβλία τους καίγονται στο Κυνήγιον μαζί με τις εικόνες των θεών τους" (Μαλάλας). Χαρακτηριστικός του κλίματος είναι ο τρόπος αντιμετώπισης όλων συλλήβδην των μεγάλων της αρχαίας γραμματείας από τον πρώτο και σημαντικότερο ποιητή της νέας θρησκείας τον σύγχρονο του Ιουστινιανού ελληνοσύρο Ρωμανό τον Μελωδό, που έζησε την εποχή του Ιουστινιανού: "Τι φυσώσι και βαμβεύουσιν οι Έλληνες;/ Τι φαντάζονται προς Άρατον τον τρισκατάρατον;/ Τι πλανώνται προς Πλάτωνα;/ Τι Δημοσθένην στέργουσι τον ασθενή;/ Τι μη νοούσιν Όμηρον όνειρον αργόν;/Τι Πυθαγόραν θρυλούσι των δικαίως φημώθεντα..." ("Ύμνος εις Πεντηκοστήν). Επόμενο ήταν κάτω από αυτές τις συνθήκες να σταματήσει η αντιγραφή των αρχαίων συγγραφέων και να περιοριστεί η θέση τους στην εκπαίδευση. Από τον 6ο έως τον 9ο αιώνα δεν έχει σωθεί ούτε ένα λογοτεχνικό χειρόγραφο· η συνέχεια στην εκπαίδευση διακοπείται περίπου στα μέσα ή το δεύτερο μισό του 7ου αι.

Εικ. 10. Το συγκρότημα των κτηρίων του Παλατίου, της Αγ. Σοφίας και του Ιππόδρομου στην Κωνσταντινούπολη

Εικ. 11. Τοπογραφικό σκαρίφημα της Κωνσταντινούπολης

και δεν γίνεται πλέον λόγος για το αυτοκρατορικό "πανεπιστήμιο" και τους διδασκάλους του, ούτε για τη βιβλιοθήκη, με εξαίρεση αυτή του Παλατίου.

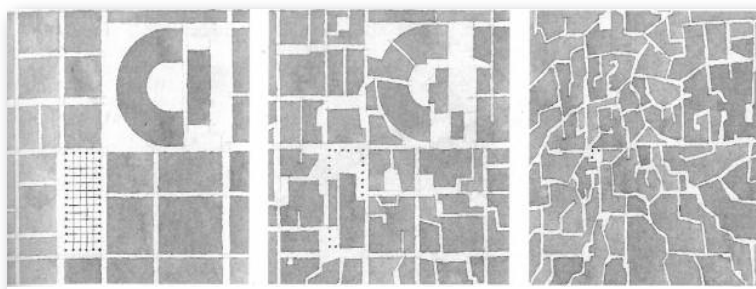
Η πιο σκοτεινή περίοδος -σκοτεινή τόσο από πλευράς πληροφόρησης, αλλά και λόγω διακοπής της ελληνικής παράδοσης- συμπίπτει με την αραβική κατάκτηση και τη σύγχρονη κρίση της οικονομίας, ουσιαστικά μίας έκφρασης της ανατολίτικης αύλης και συνεπώς ανεικονικής αντίληψης του θείου. Σε τούτο συνέβαλε και ο αυξημένος τώρα ρόλος των στρατιωτικών στη διοίκηση, που δεν είχαν μεγάλη σχέση με την παλιά πανεπιστημιακή μόρφωση και την παραδοσιακή παιδεία (την ελληνική σοφία). Στην πρώτη σειρά ανάμεσα στα φιλολογικά είδη που ανθούν τώρα είναι οι αγιογραφίες, όπου χαρακτηριστικά ο ήρωας περιφρονεί την παραδοσιακή παιδεία ή στην καλύτερη περίπτωση παίρνει από αυτήν μόνο τα απαραίτητα. Οι αρχαίοι θεομοί έχοντας χάσει την πρακτική χρησιμότητά τους πέφτουν για μεγάλο διάστημα σε λήθαργο, με εξαίρεση την παιδεία, ο ρόλος της οποίας, παρά τη μακρόχρονη διακοπή της δημόσιας εκπαίδευσης, δεν αμφισβητήθηκε ποτέ. Η πνευματική ζωή περιορίζεται στη νομοθεσία, με κύριο μνημείο την Εκλογή, και στις θετικές επιστήμες, που μένουν υπόθεση κυρίως των λαϊκών.

Αυτή η περίοδος υπήρξε το ιστορικό σταυροδρόμι όπου σφυρηλατήθηκε η οριστική φυσιογνωμία του Βυζαντινού πολιτισμού (Lemerle). Δεν αποκλείεται ωστόσο να χάθηκε τότε μια μοναδική ευκαιρία για την ανανέωσή του με την απελευθέρωση από τα δεσμά της απόλυτης ιδιοκρατίας και την αναγνώριση της φυσικής "λαϊκής" γλώσσας του, την οποία ήδη τον 6ο αι. φαίνεται να γνωρίζει ο ιστορικός Μαλάλας.

4. Η πρώτη αναγέννηση των ελληνικών γραμμάτων. Το τέλος της Οικονομαχίας θα σημάει την αρχή της πρώτης από τις δύο μεγάλες αναγεννήσεις που θα γνωρίσει το Βυζάντιο, αυτή της

μακεδονικής δυναστείας (9ος -10ος αι.). Η επί των Παλαιολόγων δεύτερη αναγέννηση (13ος - 14ος αι.) που είχε προαναγγελθεί και προετοιμασθεί με τις μεγάλες αλλαγές από τον θάνατο του Βασιλείου Β' έως την άνοδο του Αλεξίου Α' (1025-1081) συνδέεται πλέον άμεσα και θα συνεξετασθεί με την ιταλική Αναγέννηση.

Η αναγέννηση, όπως όλες οι αναγεννήσεις που γνώρισε ο πολιτισμός μας μετά το τέλος της αρχαιότητας συνδέθηκε με την παράδοση των αρχαίων κειμένων. Πραγματικά οι δύο -9ος και 10ος- αιώνες είναι η περίοδος από την οποία προέρχονται τα περισσότερα ελληνικά χειρόγραφα. Μια τεχνική εξέλιξη που ήδη πριν από την εισαγωγή του χαρτί (πρωτοαναφέρεται τον 11ο αι.) πρέπει να έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτό ήταν η αντικατάσταση στα τέλη του 8ου ή στις αρχές 9ου αι. της αρχαίας μεγαλογράμματης (εικ. 16) από την ταχύτερη πιο οικονομική και -χάρη στον χωρισμό των λέξεων, τον τονισμό και τη στίξη- πιο ευανάγνωστη μικρογράμματη γραφή (εικ. 17). Το κίνη-

Εικ. 12. Τα στάδια του μετασχηματισμού μιας ρωμαϊκής πόλης στο Μεσαίωνα

τρο πιθανόν να έδωσε η ανάγκη της ταχύτερης διάδοσης των κειμένων και των ιδεών (της προπαγάνδας) κατά τη διαμάχη γύρω από τις εικόνες. Η νέα γραφή θα αποτελέσει πάντως το κατεξοχήν όργανο της νέας παιδείας και του νέου ουμανισμού με την αναπαραγωγή των αρχαίων κειμένων, το κέντρο της οποίας θα αποτελέσει το εργαστήριο αντιγραφής (scriptorium) της μονής του Στουδίου στην Κων/πολη.

Την αναγέννηση του 9ου-10ου αι. αντιπροσωπεύουν και εκφράζουν τρεις μεγάλες μορφές λογίων και ένας λόγιος αυτοκράτορας. Τη μετάβαση από την προηγούμενη (οικονομαχική) περίοδο θα κάνει ο Λέων ο Φιλόσοφος ή ο Μαθηματικός (χαρακτηριστικά επονομαζόμενος Έλλην), ένας αυτοδίδακτος "περί παντός επιστητού", ένας "άνθρωπος της Αναγέννησης", αστρολόγος που κατασκεύαζε ένα σύστημα οπτικού τηλεγράφου με συντονισμένα ωρολόγια, αλληλογραφεί με τον χαλίφη Μαμούν (813-835) για τη λύση μαθηματικών προβλημάτων, ο οποίος θα αποκαταστήσει την παράδοση μιας ανώτερης

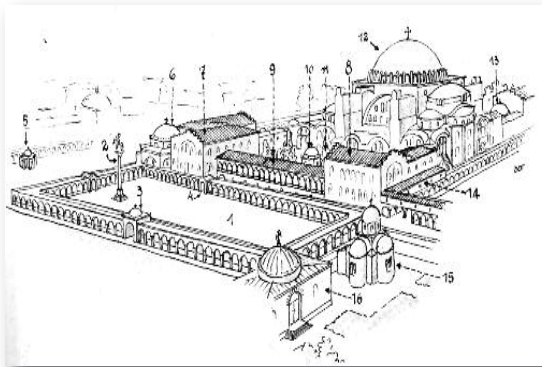
εκπαίδευσης ως πρώτος καθηγητής στη "Φιλοσοφική Σχολή" της Μαγναύρας, που ίδρυσε ο Βάρδας στα μέσα του 9ου αι. με 4 έδρες φιλοσοφίας, γραμματικής, γεωμετρίας και αστρονομίας. Η Εκκλησία από θέση ισχύος πλέον ανοίγεται περισσότερο στον ελληνική παράδοση και στις τεχνικές έκφρασης και στις συλλογιστικές μεθόδους που προσφέρει. Ο θεμελιωτής του βυζαντινού κλασικισμού θα είναι ο Φώτιος (γεννήθηκε το 810, και διετέλεσε πατριάρχης Κων/πόλεως 858-67 και 878-887). Ο Φώτιος δεν υπήρξε καθηγητής όπως ο Λέων, αλλά ένας δραστήριος πολιτικός και μεγάλος ρήτορας, ο εκφραστής της νίκης του ελληνισμού στο τέλος της οικονομίας, πρωταγωνιστής στο Σχίσμα των εκκλησιών και στον εκχριστιανισμό των Σλάβων. Σε αντίθεση με το ενδιαφέρον της γενιάς του Λέοντος για τις θετικές επιστήμες, αυτός δίνει μια ασύμμετρα μεγάλη θέση στη ρητορική (τον ταύτισαν με τον Ισοκράτη) και στη φιλολογία, καθιερώνοντας έτσι οριστικά ένα μονόπλευρο τύπο παιδείας την οποία ενδιαφέρει περισσότερο η συντήρηση του παλαιού παρά η δημιουργία. Είναι ο συντάκτης ενός Λεξικού με γραμματικές, αλλά και πραγματικές παρατηρήσεις. Το δεύτερο μεγάλο έργο του είναι η σύνταξη της Βιβλιοθήκης (Μυριόβιβλος) ενός εξαιρετικά ενδιαφέροντος για μας έργου με περιλήψεις 279 βιβλίων (158 θρησκευτικού περιεχομένου, 24 ιστορικών έργων) που συνοδεύουν προσωπικές υφολογικές παρατηρήσεις. Με-

γάλος εκδότης και ακούραστος, αλλά ανιαρός υπομνηματιστής αρχαίων κειμένων (Πλάτωνος, Αριστοτέλους, Αθήναιου, Αίλιου Αριστείδου, Λουκιανού, Παισιανού, Πολυδεύκη, του Ευκλείδη κλπ) ήταν τέλος ο Αρέθας ο Πατρεύς (αρχιεπίσκοπος Καισαρείας 902/3 και μετά το 932).

Την ίδια, σχεδόν αποκλειστικά θεωρητική, κατεύθυνση με έμφαση στη ρητορική θα ακολουθήσει και η εκπαίδευση. Για τη μέση εκπαίδευση μάς πληροφορεί η αλληλογραφία ενός καθηγητή-ιδιοκτήτη μιας από τις τέσσερις γνωστές ιδιω-

Εικ. 13. Η αυτοκρατορία πριν (κόκκινο) και μετά (μπλέ) τους πολέμους του Ιουστινιανού

Εικ. 14. Η Αγ. Σοφία και η πλατεία του Αυγουσταίου στην Κωνσταντινούπολη

τικές σχολές της Κωνσταντινούπολης (αλλού είναι ανύπαρκτες). Τα μαθήματα περιορίζονται ουσιαστικά στη ρητορική μόρφωση των παιδιών της ολιγάριθμης κοινωνικής ομάδας των αξιωματούχων και ανώτερων δημοσίων λειτουργών. Παράλληλα το κράτος φροντίζει για την επαγγελματική νομική κατάρτιση των στελεχών της διοίκησης (ταβουλάρων). Άγνωστη όμως, πιθανόν ανύπαρκτη και μάλλον εμπειρική, βασισμένη στην πρακτική εξάσκηση, είναι η εκπαίδευση των γιατρών και των μηχανικών. Στην ανώτατη (πανεπιστημιακή) σχολή της Μαγναύρας, που εξακολούθησε να λειτουργεί με το ίδιο πρόγραμμα αν και με μικρότερη λάμψη, θα δώσει νέα αίγλη -χάρη στο προσωπικό του ενδιαφέρον- ο Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος, στον οποίο φαίνεται ότι πρέπει να αποδοθεί η γενική αναδιοργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στο πρόσωπο αυτού του αυτοκράτορα αναγνωρίζουμε τον κυριότερο εκπρόσωπο της νέας, σχεδόν σύγχρονης με την αραβική, αλλά με διαφορετική, καθαρά ελληνοκεντρική κατεύθυνση, κίνησης του εγκυκλοπαιδισμού, που θα χαρακτηρίσει την εποχή. Η ιδέα της συγκέντρωσης όλων των γνώσεων ανάγεται στον Αριστοτέλη και ολοκληρώνεται στο Μουσείον της Αλεξάνδρειας και στη Φυσική Ιστορία (Historia Naturalis) του Πλινίου, όταν πλέον το αρχαίο ιδανικό του καλού καγαθού ανδρός είχε αντικατασταθεί από εκείνο του πεπαιδευμένου (μορφωμένου). Δείγματα αυτής της τάσης συναντούμε ήδη τον 9ο αι. στη θεματικά οργανωμένη συλλογή των επιγραμμάτων (Παλατινή Ανθολογία) και στη νομική εγκυκλοπαιδεία, το corpus των Βασιλικών επί Βασιλείου Α'. Το αποκορύφωμα θα αποτελέσουν τα τέσσερα έργα που συνθέτουν τη μεγάλη αυτοκρατορική εγκυκλοπαιδεία του Κωνσταντίνου του Πορφυρογέννητου (913-959): Μία επηρεασμένη από τον Πλούταρχο βιογραφία του ιδρυτή της μακεδονικής δυναστείας Βασιλείου Α' (μέρος μιας προγραμματισμένης Ρωμαϊκής Ιστορίας) και ένας περιγραφικός πίνακας σε τρία μέρη της αυτοκρατορίας: το Περί βασιλείου τάξεως (de cere-

moniis), ένα είδος εγκυκλοπαιδείας του αυτοκρατορικού τυπικού που εγγυάται την κοσμική τάξη, το προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν (de administrando imperio), μια εγκυκλοπαιδεία της εξωτερικής πολιτικής ή χειρίδιο διπλωματίας του Βυζαντίου) και το Περί θεμάτων, που προβλεπόταν ως μια γεωγραφία της αυτοκρατορίας. Και τα τρία έργα αποτελούν ουσιαστικά συμπλήματα δημοσίων εγγράφων, με προοίμια του αυτοκράτορα. Σκοπός του έργου ήταν η προβολή του οράματος της αιωνότητας και της θεόσταλτης σταθερότητας της αυτοκρατορίας. Στον

Κωνσταντίνο αποδίδονται ακόμα ένα τεράστιο συμπλήρωμα Εκλογαί, ερανήσματα από αρχαίους και νεώτερους ιστορικούς, ουσιαστικά μια ηθική ιστορική εγκυκλοπαιδεία στον τύπο του Πλούταρχου,

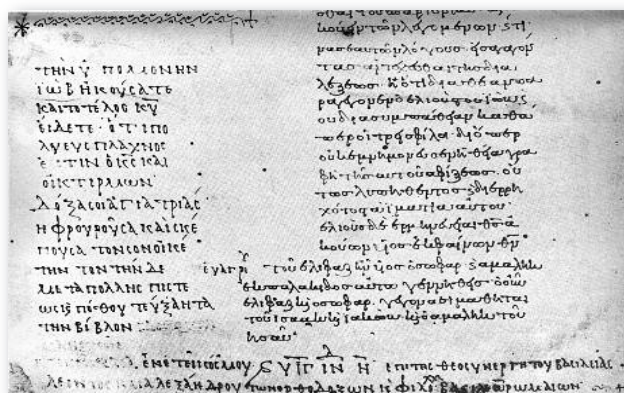
Εικ. 15. Χειρόγραφο σε μεγαλογράμματη γραφή (2ος αι. μ.Χ.)

που, από την οποία ελάχιστα μόνο αποσπάσματα σώζονται, επίσης τα Γεωπονικά, μια στρατιωτική εγκυκλοπαιδεία, συλλογή από βυζαντινές πραγματείες στρατιωτικής τέχνης, τέλος μια ιατρική (Ιατρικά) και μια κτηνιατρική (Ιππιατρικά) εγκυκλοπαιδεία. Στη σύγχρονη εγκυκλοπαιδική τάση ανήκουν ακόμα μια εκκλησιαστική εγκυκλοπαιδεία (Μηνολόγιο). Την εγκυκλοπαιδική κίνηση του 10ου αιώνα ολοκληρώνουν τα αλφαβητικά εγκυκλοπαιδικά λεξικά, με πιο γνωστά το Μέγα Ετυμολογικόν και τη Σούδα, ένα εύχρηστο και εξαιρετικά επιτυχημένο συμπλήρωμα συμπλημάτων ετυμολογικών, συλλογών σχολίων, παροιμιών κλπ. Αντίθετα, δείγμα των καιρών και της υποχώρησης κάτω από την επίδραση του Φωτίου και του Αρέθα των θετικών επιστημών, που είχαν

ακμάσει την εποχή του Λέοντος του Μαθηματικού, δεν αναφέρεται πουθενά κάποια επιστημονική εγκυκλοπαιδεία. Από όλον αυτόν τον εγκυκλοπαιδισμό λείπει βέβαια τόσο η πρωτοτυπία, όσο και το κριτικό πνεύμα. Αντανακλάται σ' αυτόν η αντίληψη ενός πολιτισμού που θέλει να δημιουργήσει γύρω του μια προστατευτική ζώνη, η οποία με την τελετουργική επανάληψη του παρελθόντος προσπαθεί να προφυλάξει τη θεία τάξη από κάθε νεωτερισμό και με την εμμονή στην αρχαία γλώσσα να προστατεύσει την αρχαιο-ελληνική ταυτότητα.

Την αναγέννηση των Μακεδόνων θα ολοκληρώσουν εν συνεχεία, κατά τη δυναστεία των Κομνηνών, μεγάλες προσωπικότητες, όπως ο Μιχαήλ Ψελλός (Χρονογραφία) και η Άννα Κομνηνή (Άλεξιάς), οι οποίες αντλώντας από την κλασική παράδοση θα οδηγήσουν στην αποκορύφωση αντίστοιχα την ιστοριογραφία και την επική ποίηση, και σατυρικοί εμπνευσμένοι από το Λουκιανό, όπως ο Πτωχοπρόδρομος, αλλά και ολόκληρη πλειάδα λογίων όπως ο Νικηφόρος Γρηγοράς, που προετοίμασαν τη δεύτερη και τελευταία αναγέννηση, αυτή των Παλαιολόγων, και τη μεταλαμπάδευσαν των ελληνικών γραμμάτων στη Δύση. Την ίδια εποχή παράλληλα με την αναγέννηση των ελληνικών γραμμάτων και την καλλιέργεια της λόγιας γλώσσας (η Άννα Κομνηνή προσπαθεί να γράψει σε μια άσπρη αττική), έχει ήδη γίνει φανερό η διάσταση ανάμεσα σ' αυτή την τεχνητή, ακατανόητη από τον λαό γλώσσα της λογοτεχνίας και της θείας λειτουργίας και την αποκλεισμένη από τον δημόσιο λόγο γλώσσα της καθημερινής συναναστροφής, που τώρα μόλις παίρνει γραπτή μορφή στα τραγούδια, τα ποιηματάκια, τις παρωδίες, μια όψη της ίδιας εκείνης τραγικής διάστασης μορφής και περιεχομένου, που διατρέχει από την αρχή του ολόκληρου τον βυζαντινό πολιτισμό. Είναι αυτή που δεν επέτρεψε την άνθηση μιας γνήσιας λογοτεχνίας στο Βυζάντιο, και απαγόρευσε τη φυσική ανάπτυξη μιας νεοελληνικής γλώσσας.

(Συνεχίζεται)

Εικ. 16. Χειρόγραφο των αρχών του 10 αι. μ.Χ. με μεγαλογράμματη (αρ.) και μικρογράμματη (δεξ.) γραφή.

Περίοδος βαθμιαίας κατάπτωσης ισχύος και καταστροφών στα Ανακτορικά Κέντρα της Ελλάδος

ΜΕΡΟΣ 2ο: Αρχαιολογικές Μαρτυρίες για την ΥΕΙΙΑ2 (1375–1300 π.Χ.)

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού¹

Μετά την παρουσίαση σε επτά (7) τεύχη του περιοδικού της προωθημένης τεχνολογίας αιχμής των Μυκηναίων Ελλήνων, στο προηγούμενο τεύχος παρουσιάστηκε -βάσει των αρχαιολογικών μαρτυριών- η εναρκτήρια περίοδος βαθμιαίας κατάπτωσης ισχύος και καταστροφών στα Ανακτορικά Κέντρα της Ελλάδος, η ΥΕ III A1 (1400-1375 π.Χ.)² που συμβαδίζει ταυτόχρονα με μία βήμα-με-βήμα πτωχοποίηση της συντριπτικής πλειοψηφίας της κοινωνίας (βλ. και [1], [2], [3], [4], [5]). Στο παρόν άρθρο παρουσιάζονται οι αρχαιολογικές μαρτυρίες που υποδηλώνουν ότι οι καταστροφές στα Μυκηναϊκά ανακτορικά κέντρα συνεχίσθηκαν με αυξανόμενη ένταση κατά την επόμενη περίοδο ΥΕ III A2 (1375-1300 π.Χ.).

Ο όρος “Αρχαιολογικές Μαρτυρίες” αναφέρεται μόνον στα υλικά και γραπτά αρχαιολογικά ευρήματα, που έχουν έλθει στο φως από τους αρχαιολόγους, και αποδεικνύουν την ύπαρξη συγκεκριμένων υλικών ευρημάτων ή/και καταγράφουν γεγονότα κάποιας χρονικής περιόδου. Κατά τις αρχαιολογικές μαρτυρίες λοιπόν, οι καταστροφές στα σημαντικά ανακτορικά κέντρα της Μυκηναϊκής Ελλάδος (π.χ. Μυκήνες, Πύλος, Θήβες, Αθήνα, Τίρυνς, Ιωλκός, Κνωσός κ.λπ.) συνεχίσθηκαν με διαρκώς αυξανόμενη ένταση κατά την διάρκεια της χρονικής περιόδου 1375-1300 π.Χ. Είναι ξεκάθαρο ότι από την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο και μετά, άρχισε μια περίοδος παρακμής της μέχρι τότε οικονομικής ευμάρειας των ανακτορικών κέντρων:

Στις Μυκήνες, προς το τέλος της ΥΕΙΙΑ2, παρουσιάζονται μαρτυρίες πολλών καταστροφών: το Υπόγειο με Κίονες/the Pillar Basement και πιθανά το Ανάκτορο, καθώς επίσης και πολλές Οικίες κατεστράφησαν, ίσως από σεισμό³ (η “Οικία Πέτσα”, η “Οικία της Δεύτερης Κυκλώπειας Ταράσας/πεζούλας”/the “Second Cyclopean Terrace House”, η “Οικία του Οινεμπόρου” και η “Οικία του Μολύβδου”/the “House of Lead” [στη θέση “ράχη του Ατρέα”/“Atreus Ridge”], θέση η οποία ευρίσκεται έξω από την κυρίως Ακρόπολη των Μυκηνών). Επί πλέον και κάποια από τις καταστροφές της “Οικίας των Τεχνιτών” χρονολογείται από την Βουτσάκη ([8], σελ. 196) στην ΥΕΑΙΙΑ2(;): στην οποία όμως διαπιστώνεται καταστροφή και στην

επακολουθήσασα επόμενη χρονική περίοδο ΥΕΙΙΒ1.

Στην Πύλο: Το Ανάκτορο της Πύλου χρειάστηκε να ανακατασκευασθεί κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΑ2 ή/και της επόμενης χρονικής περιόδου ΥΕΙΙΒ1 (μετά το 1300 π.Χ.).

Στην Θήβα: η “Οικία του Κάδμου” καταστράφηκε επίσης στην ύστερη-ΥΕΙΙΑ2 ή στην πρώιμη-ΥΕΙΙΒ1 και την οποία (“Οικία του Κάδμου”) ο Συμερόνoglou ([13], σελ. 72-77) την είχε ταυτίσει με το Μυκηναϊκό ανάκτορο των Θηβών. Ήταν κτισμένη επάνω σε ένα παλαιότερο μέγαρο της ΥΕΙΙΑ, το οποίο είχε καταστραφεί από πυρκαϊά. Αντιθέτως, άλλα τμήματα της Καδμείας (Ακρόπολης των Θηβών) παρέμεναν ακόμη σε χρήση και στη μετέπειτα περίοδο (σύμφωνα με την Dakouri-Hild, όπως παρατίθεται στο [7] από τον Middleton· βλ. επίσης [9], σελ. 698-702). Είναι βέβαια αξιοσημείωτο, ότι υπήρξε και άλλη καταστροφή της “Οικίας του Κάδμου” κατά την ΥΕΙΙΑ1 (1400-1375 π.Χ.): στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού «Πειραϊκό Ορόσημο» παρουσιάστηκε και η χρονολόγηση της καταστροφής της “Οικίας του Κάδμου” περί το 1400 π.Χ. ή λίγο ενωρίτερα. Από τις καταστροφές του ανακτόρου προέρχονται οι Εικόνες 1 και 2. Η Dakouri-Hild ([10], σελ. 95-96, 95-101), αναφέρει ότι, η παλαιότερη κατασκευή της “Οικίας του Κάδμου” έχει χρονολογηθεί από τον Κεραμόπουλο - με αμφιβολίες - στην ΥΕΙΙ (η ΥΕΙΙ χρονολογείται την περίοδο 1600(+)/1500-1400 π.Χ., κατά την Shelmardine [11], για άλλες απόψεις αρχαιολόγων βλ. Εικόνα 1 στο προηγούμενο άρθρο). Όμως, πιο πρόσφατα, χρονολογείται πλέον η κατασκευή της (ακριβέστερα χρονολογείται η δημιουργία της «νωπογραφίας της πομπής» στην “Οικία του Κάδμου”) με μεγαλύτερες πιθανότητες κατά την ΥΕΙΙΑ (που αρχίζει το 1400 π.Χ.): δηλαδή η ΥΕΙΙΑ αποτελεί ένα *terminus-post-quem*/το-απώτατο-χρονικό-σημείο για τη χρονολόγηση της δημιουργίας της νωπογραφίας, κάτι που οδηγεί επαγωγικά σε συμπέρασμα και για τη χρονολόγηση της κατασκευής της “Οικίας του Κάδμου”. Αντίθετα, ο Κεραμόπουλος και ο Μυλωνάς χρονολόγησαν την καταστροφή της στην ΥΕΙΙΑ1 και στην ΥΕΙΙΑ2-Β αντίστοιχα. Η Mountjoy ([6]) χρονολόγησε την καταστροφή στην ΥΕΙΙΑ2 ή

1. Δρ. Πολιτικός Μηχανικός, Γενικός Γραμματέας της ΕΔΑΒuT· Μέλος της Εταιρείας Αιγαιακής Προϊστορίας «ΑΙΓΕΥΣ» και της Ένωσης Ευρωπαίων Αρχαιολόγων (ΕΑΑ).

2. Οι απόλυτες χρονολογίες σύμφωνα με το [6] και το [7]. Για περισσότερες απόψεις επί των απολύτων χρονολογιών των περιόδων ΜΕ, ΥΕ, βλ. ([1], Παράρτημα 3), ([4], σελ. 35) και Εικόνα 1 του προηγ. άρθρου.

3. Σύμφωνα με τις Mountjoy [6] και French, όπως παρατίθεται και από τον Middleton, 2010.

στην πρώιμη YEIIIB, χρονολόγηση που έγινε αποδεκτή τελικά και από την Dakouri-Hild ([10], σελ. 101).

Στην Ιωλκό: Ο Τσουντας, το 1901, είχε ταυτοποιήσει πρώτος το Κάστρο Βόλου ως την Ιωλκό του «Καταλόγου των Νηών» στην Ιλιάδα αλλά και μετέπειτα. Και ο Θεοχάρης στη συνέχεια, το 1956, ταυτοποίησε τα κτίρια του 15ου αιώνα π.Χ. (που κατεστράφησαν από μία ισχυρή πυρκαϊά), ως τα Ανάκτορα της Ιωλκού. Υπήρξε πιθανώς μια συνεχής κοινωνική ανάπτυξη στην τοποθεσία, από τη Μέση έως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (2200/2000-1700/1600 π.Χ.), όπως καταγράφει η Adrimi-Sismani ([12], σελ. 168), η οποία (σελ. 164) αναφέρεται σε ένα σύνθετο κτίριο στην Ιωλκό, το οποίο καλύπτει έκταση 3000 μ², ενώ στη σελ. 164 γράφει και για το παλαιότερο Μέγαρον Α της YEIIIA περιόδου, το οποίο καταστράφηκε επίσης από πυρκαϊά. Οι τρεις τοποθεσίες: Πευκάκια, Κάστρο Βόλου και Διμήνι, στην περιοχή της σημερινής πόλης του Βόλου, αποτελούσαν το κέντρο της Ιωλκού. Η παρουσία άρχουσας τάξης στην Ιωλκό έχει επιβεβαιωθεί από τα μεγάλης κλίμακας κτιριακά συγκροτήματα και από τους θολωτούς τάφους, οι οποίοι κατασκευάστηκαν από το τέλος της ΜΕ (αρχίζει 2200/2000 π.Χ.), συνέχισαν στις YEI και YEII έως την YEIIIA (14ος αιώνας) ([12], σελ. 169]. Τμήματα κτιρίων χρονολογούμενα από τον 15ο αιώνα π.Χ. (ένα των οποίων έχει ταυτοποιηθεί ως το Ανάκτορο της Ιωλκού) είχαν καταστραφεί από μία ισχυρή πυρκαϊά στην YEIIIA (από τον Θεοχάρη, βλ. παραπάνω).

Στην Τίρυνθα, την ίδια εποχή ανακατασκευάστηκαν κτίρια βάσει νέων (διαφορετικών) σχεδίων.

Για την Αθήνα της YEIIIA2, η Σάρα Immerwahr έχει προτείνει την υπόθεση ότι ευρίσκετο εκτός της «δεσποζουσας τάσης» του Μυκηναϊκού κόσμου της εποχής, χωρίς να έχει επαφές ούτε ακόμη και με την υπόλοιπη Αττική, αλλά μόνον με τα νησιά του Σαρωνικού ([6], σελ. 38, 70-71). Η διαπίστωση αυτή δείχνει οπισθοδρόμηση και προφανώς οικονομική δυσπραγία, των Αθηνών μεταξύ 1375 και 1300 π.Χ. ([6], [17]).

Κνωσός: «όλοι της τελευταίας γενεάς αρχαιολόγων, οι οποίοι εργάζονται στην Κνωσό (επί παραδείγματι, η καθηγ. Χατζάκη)» ([14], σελ. 179), «φαίνεται να συμφωνούν για την καταστροφή του Ανακτόρου της Κνωσού με τον Porham ([15], σελ. 85) σε μία χρονολογία στην πρώιμη YMIIIA2» (δηλαδή πολύ κοντά προς το 1375 π.Χ.) ή και ακόμη πιο πριν, αφού ο Alexander MacGillivray ([16], σελ. 154) χρονολογεί την YMIIIA2,

από το 1395 (πρώιμη YMIIIA2) έως το 1335. Μετά από αυτήν την περίοδο, δηλαδή από το 1400-1375 π.Χ. περίπου, ή το αργότερο από το τέλος της YMIIIA2 (1375-1300 π.Χ.) και μετά (κατά τον Hallager), «το κέντρο-εξουσίας στην Κρήτη μεταφέρθηκε στην Κυδωνία/Χανιά»· η Κυδωνία δεν αναφέρεται καθόλου στην Ιλιάδα. Κατά συνέπεια, δεν ήταν δυνατόν ο Βασιλιάς/Άναξ της Κνωσού να είναι «δεύτερος-στην-ιεραρχία» σε μια Τρωική εκστρατεία - όπως περιγράφει η Ιλιάδα και η Ελληνική Γραμματεία από την YEIIIA2 και μετά (για αναλυτικότερη περιγραφή βλ. [1], σελ. 13, 27, υποσημ. 59, 41, 44] και [17], κεφάλαιο 8] όπου παρατίθενται πρόσθετες βιβλιογραφικές αναφορές). Μετά την χρονολογία αυτή, η

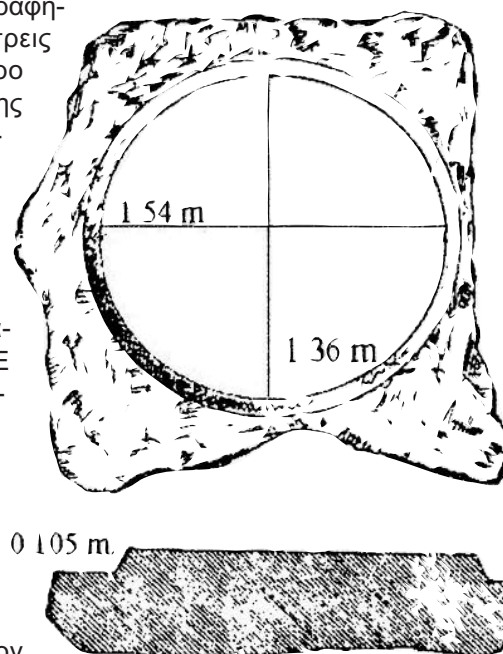
Κνωσός έπαυσε να έχει λειτουργικό Ανάκτορο και εργαστήρια.

Μπορεί να μην υπήρχε πλέον «διορισμένος στο αξίωμα» wa-na-ka/άναξ στην Κνωσό, μετά την YMIIIA2. Θα μπορούσε να είχε υποβαθμισθεί και, ίσως, ήταν πλέον εξαρτημένος από την Κυδωνία, τα σύγχρονα Χανιά, ή από ένα άλλο κέντρο στην νοτιο-κεντρική Κρήτη ([14], σελ. 179-180). Οι τάφοι των πολεμιστών στην Κνωσό υπονοούν τουλάχιστον μία «Μυκηναϊκή φρουρά πραιτωριανών» στην Κνωσό, κατά τη διάρκεια ήδη της YMII αλλά και της YMIIIA1. Η στρατιωτική αριστοκρατία ετάφη με μεγαλοπρεπή ξίφη και άλλα όπλα, ενώ τα ευρητήρια ξιφών

σε πινακίδες, αλλά και τα ίδια τα ξίφη, ανήκουν στην YMIIIA. Επί πλέον, ένας τάφος (τέλος της YMIIIA1 – αρχή της YMIIIA2) είχε τόσο καθαρό χαρακτήρα ηπειρωτικής ενδοχώρας

(της Ελλάδος) ώστε ο ανα-σκαφέας του, Γιάννης Σακελλαράκης, τον ονόμασε «Ο Τάφος της Μυκηναϊκής Πριγκίπισσας» ([18], σελ. 9, 10, 11, 14).

Όλα τα παραπάνω οδηγούν επαγωγικά στο συμπέρασμα ότι όλα τα πλέον σημαντικά ανακτορικά κέντρα της Μυκηναϊκής Ελλάδος δεν θα μπορούσαν να συμμετάσχουν σε μια υπερπόντια εκστρατεία από την YEIIIA2 περίοδο και μετά, με δεδομένο ότι μια γιγαντιαία ναυτική πολεμική υπερπόντια εκστρατεία (όπως περιγράφεται, έστω και «ποιητική αδεία», στην Ιλιάδα) χρήζει αφ' ενός μεν μεγάλης οικονομικής χρηματοδότησης, αφ' ετέρου δε εσωτερικής ηρεμίας στα Μυκηναϊκά ανακτορικά κέντρα ώστε να μπορέσουν να στερηθούν στρατιωτικές δυνάμεις αποστέλλοντάς τις στο εξωτερικό και εξασθενώντας έτσι την εσωτερική ασφάλεια των βασιλείων.

Εικόνα 1: Βάση κολώνας του Μυκηναϊκού ανακτόρου των Θηβών από την ανασκαφή του 1912 (ΠΗΓΗ [10, σελ. 90])

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

[Τα άρθρα [1], [2], [3], [4], [5] μπορούν να «κατέβουν»/download στον ιστότοπο <http://giannakoskonstantinos.com/wp>, «πλήκτρο» Archaeology-Technology: τα άρθρα [1], [2] και [3] και σε Ελληνική Μετάφραση].

[1]. Giannakos K. 2019. Evidence from Aegean, Cyprus, Egypt, Levant, Asia Minor and Possible Dating of Trojan War (Part II), 51th ΤΑΛΑΝΤΑ XL (2019), Stronk J.P./M.D. de Weerd (eds.), Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society, 9-75. Κυκλοφόρησε τον Νοέμβριο 2019.

[2]. Giannakos K. 2016. Cutting-edge Technology and Know-How of Minoans/Mycenaeans during LBA and Possible Implications on the Dating of Trojan War, ΤΑΛΑΝΤΑ XLVI-XLVII (2014-2015), D.W.P. Burgersdijk/J.P. Stronk/M.D. de Weerd (eds.), Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society, 51-79.

[3]. Giannakos K. 2015. The Aegean type Sword found at Hattuša and the written Sources about the Exchange of Technology at the Late Bronze Age, in Symposium NOSTOI, Stampolides, N./C. Maner/K. Kopanias (eds.), Istanbul, 969-986.

[4]. Giannakos K. 2013. Aegean type Swords and Finds in Anatolia, Technology of Metals and Structures, Written Sources and the dating of Trojan War, in SOMA 2012, Identity and Connectivity», Proceedings of the 16th Symposium on Mediterranean Archaeology, University of Florence, CAMNES (Center for Ancient Mediterranean and Near Eastern Studies) and GAMA (General Association of Mediterranean Archaeology), Archaeopress, Publishers of British Archaeological Reports, BAR Intl Series 2581 (I), Vol. I, 427-440.

[5]. Giannakos K. 2015. The Technology of Land Reclamation, Drainage and Irrigation Projects in MBA-LBA Greece and Possible Implications, Journal Procedia 4 Elsevier, 68-78.

[6]. Mountjoy, P.A. 2001. Mycenaean Pottery – An Introduction (series: Monograph / Oxford University Committee for Archaeology; No. 36), Oxford, Reprint, 1993.

[7]. Middleton, G. 2010: The Collapse of Palatial Society, in: Middleton, G.D. (ed.), The Collapse of Palatial Society in LBA Greece and the Postpalatial Period (series: BAR international series, vol. 2110 [revised edition of dissertation,

University of Durham 2008], Oxford.

[8]. Voutsaki, S. 2001. Economic Control, Power and Prestige in the Mycenaean World: The Archaeological Evidence, in S. Voutsaki/J. Killen, (Eds.), "Economy and Politics in the Mycenaean Palace States", Cambridge, Cambridge Philological Society, 195-213.

[9]. Dakouri-Hild, A. 2012. Thebes, in E.H. Cline, (Ed.), "The Oxford Handbook of The Bronze Age Aegean", Oxford University Press, 690-711.

[10]. Dakouri-Hild, A. 2001. The House of Kadmos in Mycenaean Thebes Reconsidered: Architecture, Chronology and Context, BSA, vol.96, 81-122.

[11]. Shelmerdine, C.W. 2008a. Background, Sources and Methods, in C.W. Shelmerdine, (Ed.), "The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age", Cambridge University Press, 1-18.

[12]. Adrimi-Sismani, V. 2007. Mycenaean Northern Borders Revisited - New Evidence from Thessaly, in M.L. Galaty/W.A. Parkinson, (Eds.) "Rethinking Mycenaean Palaces II", UCLA, The Cotsen Institute of Archaeology, 159-177.

[13]. Symeonoglou, S. 1973. "Kadmeia I – Mycenaean Finds from Thebes, Greece, Excavation at 14 Oedipus st.", P. Åström, (Ed.), Göteborg, P. Åström.

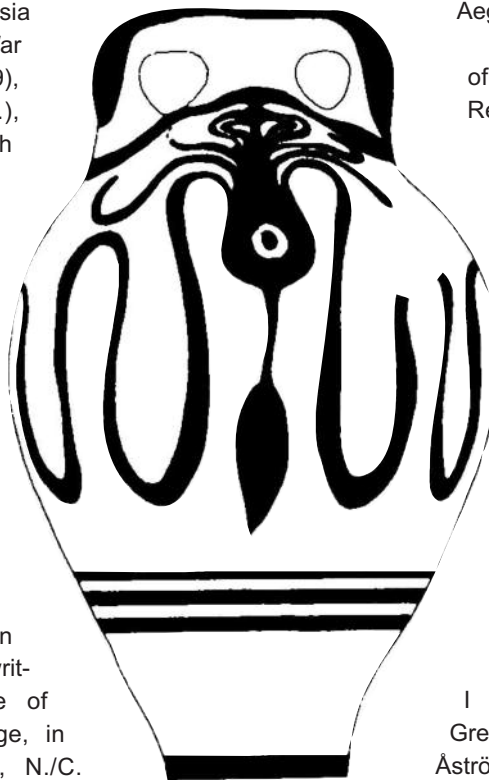
[14]. Driessen, J./C. Langohr. 2007. Rallying Round a "Minoan" Past: The Legitimation of Power at Knossos during the Late Bronze Age, in Galaty, M.L./W.A., Parkinson, (Eds.), "Rethinking Mycenaean Palaces II", UCLA, The Cotsen Institute of Archaeology, 178-189.

[15]. Popham, M.R. 1970. "The Destruction of the Palace at Knossos - Pottery of the Late Minoan IIIA Period", Göteborg, Åström.

[16]. MacGillivray, A.J. 2009. Thera, Hatshepsut, and the Keftiu: crisis and response in Egypt and the Aegean in the mid-second millennium BC, in D.A. Warburton, (Ed.), "Time's Up – Dating the Minoan eruption of Santorini", Danish Institute at Athens, Aarhus University Press, 154-170.

[17]. Γιαννακός, Κ. 2016*. "Τεχνολογία, Μαρτυρίες και Χρονολόγηση του Τρωικού Πολέμου - Μυκηναϊκά Ευρήματα σε Χαπούσα, Μικρά Ασία, Αίγυπτο, Κύπρο, Λεβάντε", Παπαζήσης, Αθήνα.

[18]. Wiener, M.H. 1984. LMIII Knossos Outside the Palace: Another Approach to the Tablet/Destruction Date Debate, lecture to the "New York Aegean Bronze Age Colloquium", February 15, 1984, in www.malcolmwiener-net/Publications.htm.

Εικόνα 2: Ψευδόσφοιμος αμφορέας της YEIIIA2-B από το «μπάζωμα» του στρώματος καταστροφής του Μυκηναϊκού ανακτόρου των Θηβών (ΠΗΓΗ [10, σελ. 120])

Ειδήσεις για τον βομβαρδισμό του Πειραιά μέσα από μια εφημερίδα του 1944

Του **ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗ**

Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά

Προέδρου Ινστιτούτου Πειραικών Μελετών

Στο αρχείο μου βρίσκονται αρκετά φύλλα αθηναϊκών εφημερίδων που κυκλοφόρησαν στα 1944 αναφερόμενα στον μεγάλο βομβαρδισμό του Πειραιά από τους συμμάχους, δηλαδή με αυθεντικές μαρτυρίες που ακόμα προκαλούν συγκίνηση. Αντιγράφω με συγκίνηση τα όσα διάβασα σε ένα λογοκριμένο, κατευθυνόμενο μονόφυλλο της "Καθημερινής" για να αντιληφθείτε το δέος της εποχής.

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, Αθήνα Παρασκευή 14 Ιανουαρίου 1944.

-Η ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΟΥ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

"Μία μεγάλη καταστροφή έπληξε προχθές όχι απλώς τον Πειραιά, αλλά το έθνος, τον εργαζόμενο λαό ιδίως. Ο Πειραιεύς δεν είναι απλώς η δεύτερη πόλις της Ελλάδος, δεν είναι μόνο το επίνειο της πρωτεύουσας, είναι ο πνεύμων της και η κατ' εξοχήν εργατική πόλις. Το εργατικόν αυτό κέντρον επλήγη προχθές θανασίμως. Δεν είναι τώρα ο καιρός να αναμετρήσωμεν την καταστροφήν. Κάποτε για το έγκλημα αυτό θα μιλήση δεόντων η ιστορία. Όταν κοπιάσουν τα πάθη κι' αποκατασταθή πέρα για πέρα η αλήθεια, τότε οι Έλληνες θα εκτιμήσουν σε όλη της την έκταση την πολιτική σημασία της καταστροφής αυτής.

Τώρα όμως, την στιγμή που γράφονται αι γραμμαί αυταί, προέχει ένα ζήτημα. Η περίθαλψις, η στέγασις, η στοργή, η φροντίδα για την εργατιά του Πειραιώς. Και είναι μέσα στο ζόφος, στον καπνό της εργατουπόλεως ένα φωτεινό σημείο, μία παρηγορία ανυπολόγιστος η στάσις την οποίαν ετήρησαν και τηρούν από της πρώτης στιγμής της καταστροφής απέναντι του πληθυσμού της γείτονος αι γερμανικά αρχαί κατοχής". Η εφημερίδα συνεχίζει με τα μέτρα που πήραν οι Γερμανοί ώστε να βοηθήσουν τους πληγέντες, χωρίς να αποφεύγει να τονίζει "ότι ο πάγος, ο οποίος, διατί να το κρύψωμεν, υφίστατο εν πολλοίς μεταξύ του πληθυσμού και των Αρχών Κατοχής άρχισε να λιώνη με γοργόν ρυθμόν κάτω από τας φλόγας των πυρκαϊών του Πειραιώς". Έτσι, "εγνωρίσαμεν όσον ποτέ άλλοτε καλώς τους "συμμάχους" μας. Διεπιστώσαμεν μέχρι ποίου σημείου φθάνει η αναληψία και η περιφρόνησις τους προς τον ελληνικόν λαόν. Και εγνωρίσαμεν εκ της ετέρας πλευράς τους Γερμανούς ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ".

-ΕΝ ΜΕΣΩ ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΠΕΝΘΟΥΣ ΕΤΕΛΕΣΘΗ Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ ΣΚΗΝΑΙ ΦΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΑΣ ΕΝ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΕΡΕΠΙΩΝ

ΟΙ ΠΕΙΡΑΙΕΙΣ ΕΞΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ ΝΑ ΦΕΥΓΟΥΝ ΠΑΝΙΚΟΒΛΗΤΟΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΝ

ΑΜΕΣΑ ΜΕΤΡΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΙΤΙΣΜΟΥ

Η πόλις του Πειραιώς τείνει να ερημωθή εξ ολοκλήρου, όλος σχεδόν ο πληθυσμός προσπαθεί με κάθε μέσον να εγκαταλείψει το ζηλευτόν επίνειον της πρωτεύουσας. Οι κεντρικοί δρόμοι του Πειραιώς έχουν τελείως ερημωθή.

Η εικόν την οποίαν παρουσίασε η πόλις του Πειραιώς είναι

**Νέος άνδρας στους στύλους του
Ολυμπίου Διός. Φεβρουάριος 1944.**

κάτι περισσότερον από τραγική. Από τα ερείπια εξακολουθούν να ανασύρονται πολτοποιημένα πτώματα. Πλησίον του Δημοτικού Θεάτρου εγέμισεν ένα αυτοκίνητον από παραμορφωμένα πτώματα. Άνδρες της γερμανικής φρουράς Πειραιώς, βοηθούμενοι από άνδρας της πυροσβεστικής μας υπηρεσίας και ειδικά συνεργεία εργατών, εκκαθαρίζουν τα ερείπια και τους δρόμους. Άνθρωποι πάσης τάξεως παρακολουθούν με θανάσιμον αγωνίαν τας εργασίας των συνεργείων, με την ελπίδα ότι θ' ανεύρουν τα πτώματα των προσφιλών των υπάρξεων. Μόνον εις έν καταφύγιον επί της λεωφόρου Κωνσταντίνου και εις τον καθεδρικόν ναόν της Αγ. Τριάδος υπολογίζονται τα μη ανασυρθέντα εκ των ερειπίων πτώματα εις εκατόν πενήκοντα. Εις άλλο καταφύγιον ετάφησαν υπό τα ερείπια πενήκοντα και πλέον μαθήτριά μετά των διδασκαλισών των.

Εις τον Πειραιά χθες μέχρι των απογευματινών ωρών εσημειώθησαν τρεις συναγερμοί. Λόγω των δραματικών σκηνών που έζησαν οι κάτοικοι του Πειραιώς εις κάθε σύνθημα συναγερμού καταλαμβάνονται από πανικόν και σπεύδουν αλλόφρονες προς όλας τας κατευθύνσεις δια να σωθούν. Εις μίαν συνοικίαν μία βόμβα εφόνευσεν ολόκληρον την οικογένειαν ενός αρτοποιού. Άλλα πλήθη προτιμούν να μείνουν εις το ύπαιθρον, στα περιβόλια Αγ. Ιωάννου Ρέντη, παρά να επιστρέψουν εις τα σπήτια των. Τόση είναι η φρίκη και ο τρόμος που έζησαν από τους προχθεσινούς τρομοκρατικούς βομβαρδισμούς.

Πρωτοφανείς σκηναί αλλοφροσύνης έλαβον χώραν χθες καθ' όλην την ημέραν εις το νεκροταφείον της Αναστάσεως. Άπειρα πλήθη είχαν προσέλθει εκεί με την ελπίδα της αναγνώρισεως των προσφιλών των νεκρών. Από όλον αυτόν τον αριθμόν των πτωμάτων ανεγνωρίσθησαν υπό των παρισταμένων συγγενών των μόνον ογδοήκοντα, τα οποία παρελήφθησαν προς ταφήν. Έν αυτοκίνητον μετέφερεν αργά εις το νεκροταφείον φορτίον πλήρες διαμελισμένων πτωμάτων, πολτοποιημένων σαρκών, ανασυρθείσων από διάφορα ερειπωμένα κτίρια. Εις διάφορα σημεία υπάρχουν ακόμη εστίαι πυρκαϊών, τας οποίας προσπαθούν να σβύσουν άνδρες της πυροσβεστικής υπηρεσίας.

-Ο κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΡΑΛΛΗΣ ΕΙΣ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΟ ΣΤΟΡΓΙΚΟΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
Η Κυβέρνησις παρακολουθήσασα το δράμα του πληθυσμού του Πειραιώς με όλην την συγκίνηση, που εδοκίμασεν η ελληνική ψυχή, από το πρωτάκουστον γεγονός του προμελετημένου και ανάνδρου αγγλοαμερικανικού βομβαρδισμού, επέδειξε δια σειράς μέτρων, ληφθέντων επειγόντως από της πρώτης στιγμής της από αέρος θεομηνίας, την πατρικήν της στοργήν.

Η Κυβέρνησις παρακολουθήσασα το δράμα του πληθυσμού του Πειραιώς με όλην την συγκίνηση, που εδοκίμασεν η ελληνική ψυχή, από το πρωτάκουστον γεγονός του προμελετημένου και ανάνδρου αγγλοαμερικανικού βομβαρδισμού, επέδειξε δια σειράς μέτρων, ληφθέντων επειγόντως από της πρώτης στιγμής της από αέρος θεομηνίας, την πατρικήν της στοργήν.

γίνε δια τας χιλιάδας των πληγέντων συμπολιτών του επινείου.

Εν τη εκδηλώσει του τοιούτου κυβερνητικού ενδιαφέροντος και ιδιαιτέρως της στοργικής αντιλήψεως, ην έσχεν ο κ. Πρωθυπουργός υπέρ των πολυαριθμών θυμάτων, ο γενικός διευθυντής του Πολιτικού Γραφείου κ. Δημ. Ι. Ράλλης μετέβη εξ ονόματος του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως την επομένην του βομβαρδισμού (προχθές) και την μεθεπομένην (χθες) εις την σκληρώς δοκιμασθείσαν περιοχήν του Πειραιώς και έλαβε πλήρη ιδέαν της γενομένης καταστροφής τόσοσ εις ανθρωπίνας υπάρξεις, όσον και εις οικήματα και άλλα δημοσίας ωφελείας ιδρύματα.

Ο κ. Δημ. Ι. Ράλλης, κατά τας δύο αυτάς ημέρας έδωκεν επιτοπίως οδηγίας δια την σύντονον εκταφών των κατεχωσμένων Πειραιωτών, επιστατήσας δια τον ταχύν καταρτισμόν των σχετικών συνεργειών, διά σειράς δε άλλων μέτρων και οδηγιών, συνετέλεσεν, ώστε να καταστή δυνατή άνευ βραδύτητος η μεταφορά και περίθαλψις των κατά εκατοντάδας αριθμυμένων τραυματιών.

Επίσης ο κ. Δημ. Ι. Ράλλης κατελθών χθες εις Πειραιά παρηκολούθησεν ως εκπρόσωπος του κ. Προέδρου της Κυβερνήσεως την κηδείαν και ταφήν των ανασυρθέντων εκ των ερειπίων νεκρών Πειραιωτών.

ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Εν συνεχεία των μέτρων, άτινα έλαβε το Υπουργείον Εθνικής Προνοίας, μετά τον βομβαρδισμόν του Πειραιώς και δια να καταστή δυνατή η άμεσος νοσοκομειακή βοήθεια, εις τυχόν νέα θύματα εκ βομβαρδισμών, το μέγιστον μέρος των εν τοις νοσοκομείοις περιθαλπομένων τραυματιών μετεφέρθη εις τα εν Αθήναις τοιαύτα.

Επίσης λαμβάνεται πρόνοια περί αναπτύξεως νέου νοσοκομείου εν Αθήναις, το οποίον να παραμείνη ως εφεδρικόν δια την περιθαλψιν ικανού αριθμού θυμάτων βομβαρδισμού εν περιπτώσει καθ' ην τα άρτι λειτουργούντα νοσοκομεία δεν επαρκέσουν προς τον σκοπόν αυτόν. Δέον να σημειωθή ότι εις το Γενικόν Κρατικόν νοσοκομείον Πειραιώς είχε ληφθή πρόνοια προ του πολέμου ώστε αι εγκαταστάσεις αυτού να είναι προφυλαγμέναι εκ των βομβαρδισμών.

Επίσης όλη η δύναμις των νοσοκομειακών κι άλλων αυτοκινήτων του υπουργείου Εθνικής Προνοίας, τα οποία, ως γνωστόν, είναι οργανωμένα συστηματικώς διετέθη δια την μεταφοράν τραυματιών και γενικώς δια την εξυπηρέτησιν των βομβοπλήκτων. Ούτω επί τη βάσει σχεδίου κατέστη δυνατόν να γίνη πλήρης συντονισμός όλων των υγειονομικών υπηρεσιών μεταφορών.

Τέλος το υπουργείον Εθνικής Προνοίας εμερίμνησε και μεριμνά δια την συγκέντρωσιν των απροστατευτών παιδιών του Πειραιώς και την εγκατάστασίν των εις Αθήνας.

Ήδη μετεφέρθη το Ζάννειον Ορφανοτροφείον εις Εκάλην. Επίσης μεριμνά δια την οργάνωσιν εν Αθήναις συσσιτίου προς παροχήν τροφής εις απόρους βομβοπλήκτους.

ΤΑ ΕΠΙΣΙΤΙΣΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Την πρωίαν της χθες Τετάρτης κατήλθον εις τον Πειραιά ο υφυπουργός Εποιοτισμού κ. Γ. Πειρουνάκης, προς εξέτασιν και επιτοπίαν ρύθμισιν των επισιτιστικών ζητημάτων, άτινα προέκυψαν εκ του βομβαρδισμού της γείτονος.

Προήλθεν εις συνεννοήσεις μετά του αντιπροσώπου του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού κ. Καμ, δια την κανονικήν λειτουργίαν

των αλευρομύλων εις τας Αθήνας, Πειραιά και προάστεια, ίνα μη διακοπή ο κανονικός ρυθμός της αρτοδοτήσεως του πληθυσμού, ως και των μετακινήθέντων τοιούτων.

Ακολουθώς επεσκέφθη την οπωραγοράν και εξέδωκε σχετικές διαταγάς δια την επαναλειτουργίαν της, ως και την κεντρικήν κρεαταγοράν και ιχθυαγοράν.

Συνεσκέφθη μετά του δημάρχου Πειραιώς κ. Τσιάκου και του αστυνομικού διευθυντού κ. Καζάκου και εδόθησαν σχετικά εντολαί δια την λειτουργίαν πρατηρίων λαχανικών, όπου παρίσταται ανάγκη, εφοδιαζομένων εν ανάγκη και εξ Αθηνών.

Προς άμεσον δ' επίλυσιν των αναφυομένων επισιτιστικών ζητημάτων και μέχρις αποκαταστάσεως της τηλεφωνικής επικοινωνίας μετά της γείτονος εγκατέστησε τον επιθεωρητήν του υπουργείου κ. Κατσούλην όστις κατόπιν συνεννοήσεων μετά των αρχών της πόλεως Πειραιώς προβαίνει εις την άμεσον ρύθμισιν των προκυπόντων επισιτιστικών ζητημάτων.

Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ

Εις το νεκροταφείον του Πειραιώς εγένετο χθες προ και μετά μεσημβρίας η κηδεία των θυμάτων του βομβαρδισμού. Λόγω ασθενείας του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών, της νεκρωσίμου ακολουθίας, η οποία εψάλη εις τον ναόν της Αναστάσεως μετά την θην π.μ., παρέστη η Ιερά Σύνοδος.

Εν τω μεταξύ είχαν μεταφερθή εις το νεκροταφείον κατά εκατοντάδας τα πτώματα των θυμάτων και είχαν συρρεύσει από την πρωτεύουσαν, τον σκληρώς πληγέντα Πειραιά και τα προάστεια, παρά τας δυσχερείας των συγκοινωνιών, κατά μυριάδας εκείνοι που έσπευδον να αναζητήσουν μεταξύ των παραμορφωμένων πτωμάτων κάποιον ιδιόν των, κάποιον συγγενή, κάποιον φίλον και όσοι ποθάνοντο την ενδόμυχον ανάγκην να ευρεθούν εις την τραγικήν αυτήν γωνίαν της μαρτυρικής πόλεως, και ν' αποχαρετήσουν τους αθώους, που έπεσαν θύματα μιάς σκληράς όσον και απανθρώπου επι-

βουλής.

Αι τραγικά σκηναί, αι οποίαι διεδραματίσθησαν είναι ανώτεραι πάσης περιγραφής. Γυναίκες, παιδιά, άνδρες πάσης κοινωνικής τάξεως, ανεζήτουν εις τας μακράς σειράς των πτωμάτων με αλλόφρονα αγωνίαν τα πρόσωπα των φονευθέντων προσφιλών των, όταν δε τα εύρισκαν ερρίπτοντο επί αυτών και τα κατποάζοντο με μίαν εύγλωττον εκδήλωσιν σιωπηλού πόνου ή με κραυγάς πόνου και απογνώσεως.

Ήτο κάτι το απερίγραπτον, κάτι το απόκοσμον ή πολύμορφος εικόν αυτών των θλιβερών αναγνωρίσεων.

Μέχρι της μεσημβρίας είχαν μεταφερθεί εις το νεκροταφείον 365 πτώματα, εκ των οποίων ενταφιάσθησαν κατά το αυτό διάστημα 138. Την Κυβέρνησιν εξεπροσώπησαν κατά την κηδείαν μέλη ταύτης. Επίσης παρέστησαν οι δήμαρχοι Αθηνών και Πειραιώς, οι δημοτικοί σύμβουλοι και τα συμβούλια των διαφόρων οργανώσεων.

Η μεταφορά νεκρών εις το νεκροταφείον Πειραιώς και ο ενταφιασμός συνεχίσθη και το απόγευμα μέχρι της νυκτός.

Ακολουθούν κατάλογοι με ταφέντες στο νεκροταφείο Πειραιώς ονόματα τραυματιών που μεταφέρθηκαν στον Ερυθρό Σταυρό, στο Λαϊκό, στο Γενικό Κρατικό, στον Ευαγγελισμό, στο Δημοτικό Αθηνών, στην Πολυκλινική, κ.α. μερικοί των οποίων είχαν ήδη πεθάνει. Δεν καταγράφονται εκείνοι των ιδιωτικών κλικών.

Η ΣΤΕΓΑΣΙΣ ΤΩΝ ΒΟΜΒΟΠΛΗΚΤΩΝ

25.3.1944. Θησείο. Σπάνια μαρτυρία για διανομή γάλακτος στην διάρκεια της κατοχής.

Η Διεύθυνσις της αστυνομίας κατέβαλεν εξαιρετικές προσπάθειάς δια την εξεύρεσιν στέγης δια τους βομβοπλήκτους. Ούτω εις τα γραφεία της επί της διασταυρώσεως των οδών Σωκράτους και Σατωβριάνδου συνεστήθη ειδική υπηρεσία στεγάσεως με επικεφαλής τον υποδιευθυντήν της αστυνομίας κ. Τσαγκλήν η οποία μεριμνά δια την στέγασιν των εκ της γείτονος προσφύγων εις ξενοδοχεία εκκλησίας σχολικά κτίρια και ιδιωτικά οικίας τω Αθηνών.

Εις την εν λόγω υπηρεσίαν η οποία λειτουργεί όλης τας ώρας δέον να καταφύγουν οι βομβοπλήκτοι τόσο δια την στέγασιν όσον και δια πάσαν πληροφορίαν σχέσιν έχουσιν με την εν γένει τακτοποίησιν των.

Αι αστυνομικαί αρχαί έλαβον αυστηρά μέτρα δια την περιφρούρησιν των εγκαταλειφθεισών περιουσιών των καταφυγόντων εις Αθήνας και αλλακού βομβοπλήκτων.

Εξ άλλου ως ανεκοίνωσεν ο κ. Δήμαρχος Αθηναίων εις όλους τους πραγματικώς βομβοπλήκτους Πειραιώς οίτινες στεγάζονται υπό του Δήμου και της αστυνομίας εις ωρισμένας κενάς οικίας της Παντείου Σχολής κλπ εξηκολούθη η παροχή ύδατος και εγκρίσει τον Ερ. Σταυρού ζεστής τροφής και πάσα άλλη δυνατή περίθαλψις.

ΚΑΙ ΤΟ Ι.Κ.Α.

Το συμβούλιον του Ι.Κ.Α. συνεδριάσαν εκτάκτως αποφάσισεν όπως α' χορηγηθή περίθαλψις εις όλους τους νοσηλευμένους και μη Πειραιώς καθώς και φάρμακα β' οργανώση ειδικά ιατρεία εξ ιατρών τα οποία κατά πάσαν ώραν θα είναι εις την διάθεσιν των βομβοπλήκτων γ' ωργάνωσε την κατ' οίκον περίθαλψιν άνευ διατυπώσεων και ανέλαβε πάσαν ευθύνην δια την χορήγησιν περιθάλψεως και φαρμάκων εκορήγησε δε δύο 15ήμερα προς ενίσχυσιν των υπαλλήλων ΙΚΑ Πειραιώς και προσπαθεί να επεκτείνη το μέτρον και δια τους λοιπούς νοσηλευμένους. Επί τόπου κατήλθεν επιτροπή αποτελουμένη εκ συμβούλων και του κ. Ορφανού προέδρου του Αν. Υγειονομικού Συμβουλίου ΙΚΑ και του Γενικού διευθυντού κ. Αγαλόπουλου ίνα αντιληφθή ιδίους όμμασι την κατάστασιν.

Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ

Πολυάριθμοι είναι αι εκδηλώσεις αλληλεγγύης των ιδιωτών και των διαφόρων σωματείων υπέρ των θυμάτων του βομβαρδισμού. Εκτός των άλλων οι μικροπωληταί της Στοάς Βαρβακείου ενήργησαν μεταξύ των έρανων υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς ο οποίος μέχρι της 10ης πρωινής είχε αποδώσει το ποσόν του ενός εκατομμυρίου δρχ. Ο έρανος συνεχίζεται και πιστεύεται ότι θα αποδώσιν σεβαστόν ποσόν.

Αφ' ετέρου ο Παναθηναϊκός κατόπιν αποφάσεως του Συμβουλίου το μερίδιον των μικτών εισπραξέων του αγώνος της Κυριακής ως και το ποσοστόν γηπέδου θα διαθέσιν υπέρ των βομβοπλήκτων Πειραιώς. Ομοίως κατά την διάρκειαν του αγώνος ειδική επιτροπή του Συλλόγου μετ' αστυνομικών θα διενεργήσιν έρανον μεταξύ των θεατών.

Εξ άλλου ο Σύνδεσμος ιδιοκτητών αυτοκινήτων ταξί εξέδωκε την κάτωθι ανακοίνωσιν προς τα μέλη του:

"Γνωστή είναι η τελευταία συμφορά ήτις τόσοσν σκληρώς έπληξε την γείτονα του Πειραιώς πόλιν. Πλήθη βομβοπλήκτων παραμένουν άνευ στέγης και άνευ των απολύτως αναγκαίων κρειωδών. Στη συμφορά αυτή των Ελλήνων συμπατριωτών μας σας καλούμεν αρωγούς και ζητούμεν να φανήτε άνθρωποι και Έλλη-

νες εξυπηρετούντες όταν και όπου δύνασθε τους ατυχείς αυτούς έστω και με ζημίαν των συμφερόντων σας".

ΟΙ ΕΡΓΑΤΟΥΠΑΛΛΗΛΟΙ

Ο Α' Γραμματεύς της Εθνικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος ανακοινού ότι όλα τα εργατικά στελέχη των εργατοϋπαλλήλικών οργανώσεων της δυνάμεως του ΕΕΚΠ και οι βομβοπλήκτοι εργάται και υπάλληλοι οφείλουν όπως παρουσιασθώσιν εις την Ε. Συνομοσπονδίαν Εργατών Ελλάδος Πατισών 69 Αθήνας και ζητήσουν παρ' αυτού δια των εκπροσώπων των οργανώσεων των την στέγασιν των οικογενειών των.

ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΤΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ

Ο Πρόεδρος του Ελλ. Ερυθρού Σταυρού κ. Γεώργιος Δ. Ράλλης συνοδευόμενος υπό μελών του Διοικητικού αυτού Συμβουλίου κατήλθε χθες Πέμπτην δια δευτέραν φοράν εις τας πληγείσας συνοικίας του Πειραιώς επισκεφθείς άμα τα Νοσοκομεία αυτού ίνα λάβη άμεσον αντιληψιν των αναγκών των παθόντων προς λήψιν των ενδεικνυομένων μέτρων.

Εν συνεχεία προς τας σχετικές προσπάθειάς του Ε. Ε. Σταυρού κατόπιν εισηγήσεως του προέδρου αυτού απεφασίσθη η παροχή τροφής εκ των υπό του Ελληνικού Ε. Σταυρού ενισχυομένων συσσιτίων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών ιδρυμάτων εις τους προχειρώς ξευιζομένους εκ Πειραιώς πρόσφυγας εις τε το Πανεπιστήμιον και Πολυτεχνείον.

Πλην τούτων εις τον Σταθμόν Α' Βοηθειών ωργανώθη δια την παροχήν επειγούσης περιθάλψεως νοσοκομειακόν τμήμα και λαμβά-

νεται πρόνοια προς αύξησιν της δυναμικότητος ταύτης.

-Ο ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΪΡΟΥ ΑΝΑΓΓΕΛΛΕΙ:

"Ο Ραδιοφωνικός Σταθμός του Καΐρου ανήγγειλε την 12ην Ιανουαρίου 1944, ώραν 18.30' τα εξής:

Ο Πειραιεύς υπέστη χθες κατά την διάρκειαν της ημέρας επίθεσιν υπό αμερικανικών μαχητικών σχηματισμών, οι οποίοι επροστατεύοντο υπό καταδιωκτικών αεροπλάνων.

Επίσης ο Πειραιεύς υπέστη κατά την διάρκειαν της νυκτός επίθεσιν υπό βρετανικών μαχητικών σχηματισμών.

Εξερράγησαν πυρκαϊαί και εσημειώθησαν εκρήξεις.

Η επίθεσις υπήρξεν λίαν επιτυχής".

-ΤΟ ΣΗΜΕΙΟΜΑΤΑΡΙΟ ΜΟΥ

ΚΙΣΜΕΤ

Τα μαύρα κύματα των βομβοπλήκτων, με τα μωρά, τα μπογαλάκια, τα βαλιτζάκια, τα κλαμένα μάτια, διασχίζουν την πόλι, μ' επί κεφαλής πάντα κάποιον αστυφύλακα. Πάνε για καταλύματα. Κάπου-κάπου σταματούν, καταθέτουν τα πάντα, κάθονται απάνω στους μπόνους και στα βαλιτζάκια τους, για να πάρουν ανάσα και να μπορέσουν να εξακολουθήσουν την μαρτυρική τους πορεία. Τότε αρχίζουν τις ατελείωτες ιστορίες τους. Αυτά που είδαν κ' ο τρόμος που πήραν έχουν κεντρίσει τη φαντασία τους. Διηγούνται όλοι περίφημα. Και όλοι, μ' ένα στόμα, βάζουν πάντα υφάδι στη διήγησή τους, τη Μοίρα. Όλοι έχουν να κάμουν με το ριζικό: Ό,τι γράφει δεν ξεγράφει! Όλοι πιστεύουν, ότι κάθε μπόμπα, που βγαίνει από τα πολεμικά εργοστάσια, σαν νάχη γραμμένα επάνω της τα ονόματα εκείνων, που πρόκειται να σκοτώσιν. Η Μοίρα των αρχαίων και το κισμέτ των Τούρκων σαν νάχουν δώσιν τα χέρια σ' αυτές τις ιστορίες...

Ζυγώνω κάποιον όμιλο απ' αυτούς και κάνω μία μικρή συγκομιδή από χαρακτηριστικές ιστορίες. Μια γυναικούλα του λαού θρηνεί τον άντρα της:

-Για ένα λεμόνι τον έχασα! Μοιρολογεί: Για ένα λεμόνι! Καταραμένο λεμόνι!...

-Για ένα λεμόνι; Ρωτώ με δικαιολογημένη έκπληξη. Πώς δηλαδή;

-Γύρισε αργά στο σπίτι. Είχα βράσει λίγο κουνουπίδι, λέει, κλαίγοντας πάντα, η γυναικούλα, και του τώχα στο πάτο. Ήτανε πεινασμένος, κάθισε να φάει... Με την πρώτη μπουκιά βρήκε πως δεν είχε λεμόνι... Γκρίνιασε, είπε πως δεν τρώγεται, σηκώθηκε να πεταχίσει να πάρει... Κείνη την ώρα ουρλιάζανε οι σειρήνες συναγερμού.

Κάτσε, του φωνάζω, πού θα πας, έρχονται να μπομπομπαρισουν!... Μια στιγμή, μου λέει, εδώ στο μανάβη. Και βγαίνει για να μην ξαναγυρίσει. Αν καθώτανε στο σπίτι θα γλύτωνε. Κανείς δεν έπαθε στο δρόμο μας! Μ' αυτός, σαν να τον έτρωγε το αίμα του, πήγε ν' ανταμώσει το χάρο!...

Και η γυναικούλα, στην τελευταία φράση, ξέσπασε σε λυγμούς:

-Για ένα λεμόνι!... Για ένα λεμόνι!... Τον έχασα για ένα λεμόνι!... Δε θέλω να τα βλέπω πα στα μάτια μου τ' αφωρισμένα!

Ένας άλλος, εργατικός, θρηνούσε την αδελφή του. Μένανε μαζί σ' ένα καμαράκι, αφ' ότου αυτός είχε χάσει τη γυναίκα του. Και τον περιποιείτο και τον αγαπούσε και δεν μπορούσε να ζήσει, αν δεν την είχε κοντά του. Όταν έγινε ο συναγερμός αυτή ανησυχούσε, τρώγαζε κι' ήθελε να φύγει από το καμαράκι:

-Ήτανε πολύ φοβισάρα, λέει ο άνθρωπος μ' αναφυλλητό. ..Πάρα πολύ φοβισάρα, η μακαρίτισσα! Ήθελε σώνει και καλά να φύγει απ' το δωμάτιο και να πάν στο καταφύγιο ενός γειτονικού σπιτιού έξι πόρτες πάρα κάτω. Προσπάθησα να την εμποδίσω και σαν μάντης φώναζα: Κάτσε δώ που βρίσκεσαι! Κι' αν είναι της μοίρας σου να πας... θα πας!... όπου κι' αν πας! Μα δεν άκουσε! Σαν τρελλή κώθηκε έξω από την πόρτα... Και η μπόμπα τη βρήκε έξω από το άλλο σπίτι, την κομματίασε και πέταξε τα κομμάτια της ψηλά στα κεραμίδια!

Κι' έκλαιγε απαρηγόρητα:

-Δεν έχω άλλη ψυχή στον κόσμο! Έλεγε. Απόμεινα έρμηος τώρα!

Τέτοιες ιστορίες, που δείχνουν το δάχτυλο της Μοίρας, είναι άπειρες. Γνωστός βιομήχανος βρέθηκε την ώρα του βομβαρδισμού μαζί με άλλους. Μια πρώτη έκρηξη τον πέταξε, με τον αέρα της, κάτω, μια δεύτερη, πιο κοντινή έκανε θραύσι στο σωρό:

-Όταν τελείωσε ο βομβαρδισμός, είπε, μόνος εγώ μπόρεσα και σηκώθηκα. Είχα κτυπήσει ελαφρά στο χέρι, από το πέσιμο. Και ήμουν σώος και αβλαβής. Οι άλλοι έμειναν ψάθα, μερικοί νεκροί και οι ρέστοι τραυματίαι. Ένας που ήτανε πλάι μου ακριβώς απόμεινε στον τόπο. Τον είχε πετύχει ένα θραύσμα στο κεφάλι - αυτό ασφαλώς που θάπρωγα εγώ, αν δεν ήτανε μπροστά μου!

Ο καθένας έχει να ιστορήσει ένα περιστατικό, για να δείξει την παρέμβαση της Μοίρας σ' αυτές τις κρίσιμες ομαδικές στιγμές. Οι αρχαίοι την έβαλαν απάνω κι' από τους θεούς, να τους κυβερνά κι' αυτούς η ακατάλυτη και μυστηριώδης δύναμή της. Και ήσαν σ' αυτό αληθινά σοφοί. Γιατί αυτό που είναι γραμμένο, το πεπρωμένο, αδύνατο να το ξεφύγει κανείς.

Ο λαός, σύμφωνος σ' αυτό με τους παλπούς μας, λέει: Αν έχως τύχη διάβαινε και ριζικό περπάτει. Και το λέει θαυμάσια. [Το κείμενο υπογράφει ο ΣΠΥΡΟΣ ΜΕΛΑΣ]

-ΑΥΤΟΠΤΗΣ ΜΑΡΤΥΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ ΤΗΝ ΟΜΑΔΙΚΗ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Μακριά από το λιμάνι ευρίσκονται οι περιοχές της πόλεως του Πειραιώς όπου την Τρίτην το πρωί εξετιλύθη μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα το μεγαλύτερο έγκλημα, που διεπράχθη ποτέ κατά του πληθυσμού μας. Ο καπνός από τις εκρήξεις ήτανε πάνω από τους βομβαρδισμένους δρόμους, όταν συνήντη-

σα τον πρώτο κρατήρα που είχε ανοίξει μία από τις πολυάριθμες αγγλοαμερικανικές βόμβες.

Ακόμη αντixεί εις τα αυτιά μου ο θρήνος των γυναικών, οι αναστεναγμοί και οι σπαρακτικές κραυγές των ακρωτηριασμένων και των θαμμένων κάτω από τα ερείπια των σπιτιών. Ακόμα βλέπω τις φρικτές σκηνές, που όταν τις περιγράφη κανείς όπως τύχουν χωρίς εκλογή, δίδουν μία ζωντανή εικόνα της πρωτοφανούς αυτής ομαδικής δολοφονίας των γυναιοπαίδων.

Μπροστά μου ευρίσκεται διαμελισμένος ο κορμός μιας νέας γυναίκας επάνω εις τα ερείπια του σπιτιού της. Δίπλα, μου λέει κάποιος, είναι άλλες γυναίκες και παιδιά, θαμμένα κάτω από τις πέτρες. Καμμία ελπίδα δεν υπάρχει να σωθούν. Μια γρήα αιμόφυρτη, με χαίνουσα πληγή εις το μέτωπο, απλώνει τα ρυτιδωμένα χέρια της επάνω μας, τα μάτια της είναι ορθά-νοικτα από τον τρόμο.

Ένα κομματιασμένο σώμα ανασύρουν από τα χώματα. Μία από τις παρειρισκόμενες σωριάζεται λιποθυσμένη επάνω του... Πάρα πέρα αστυνομικοί και Γερμανοί στρατιώται μεταφέρουν βαρείά τραυματισμένους σ' ένα στρατιωτικό αυτοκίνητο.

Κάτι γυναίκες περνάνε από εμπρός μου ένα ανδρικό πώμα επάνω σε μια πόρτα. Μία από αυτές σωριάζεται κάτω. Είναι η γυναίκα του;...Είναι η μητέρα του;... Το μακάβριο φορείο καταραυλάει στη γης. Προ ενός τετάρτου ακόμη αυτή η μαύρη άμορφη μάζα κρέατος μέσα εις τα κουρέλια ήτο ένας άνθρωπος γεμάτος ζωή.

Η πίεσις από την έκρηξη μιας βόμβας έχει τινάξει από κάπου ένα μικρό παιδί μέσα σε ένα γκαράζ όπου πέφτοντας με ορμή διαμελίστηκε επάνω εις το μπετόν που πλημμύρισε με αίματα. Κάτι στρατιώτες το σκεπάζουν με χαρτί, για να κρύψουν το θέαμα. Έξω στο δρόμο τρέχει μια μητέρα με φωνές τρόμου και απελπίσας. Είναι το παιδί της; Κανείς από τους παρειρισκομένους δεν τολμά να την οδηγήσει εις το γκαράζ.

Σ' ένα καρροτσάκι έχει φορτώσει κάποιος ένα πώμα. Δίπλα του παραπαίει μια γυναίκα, που τα μάτια της μέσα από το ματωμένο πρόσωπό της τής δίνουν μια έκφραση πληγωμένου ζώου... η προσωποποίησης της τρέλλας... ουρλιάζοντας, σηκώνει τα χέρια της ψηλά προς τον ουρανό και καταριέται...

Αίφνης... ακούω φωνές συγκεχυμένες. Ένας τοίχος πέφτει και σκεπάει κάτι διαβάτες. Ένα περαστικό αυτοκίνητο σταματάει, δυο αξιωματικοί πετάγονται έξω και παίρνουν τους πιο βαρείά τραυματισμένους.

Ένας ιερέας δέεται γονατιστός πλάι σε κάτι μελλοθανάτους.

Παραμορφωμένα πώματα ευρίσκονται σπαρμένα εδώ και εκεί, όπως έτυχε να τα πετάξουν οι βόμβες. Σαν πένθιμο πέπλο σκεπάει ο καπνός τον Πειραιά. Προ ενός τετάρτου ακόμα κυλούσε ειρηνικά εδώ η ζωή, όπου οι Αγγλοαμερικανοί γκάγκστερς του αέρος διέπραξαν την φρικτή αυτή ομαδική δολοφονία.

Εις το αυτοκίνητό μου έχω ένα βαρείά τραυματισμένον και μια επίτοκο λιπόθυμη χωρίς χέρι, βαμμένη εις το αίμα.

Άνθρωποι αιματωμένοι και με φρικτές πληγές σπρόχνονται, ζητώντας να τους πάρω μαζί του.

Ξεκινώ. Πίσω μου αφήνω τους θρήνους των γυναικών και την απερίγραπτη συμφορά... και για πρώτη φορά εις τη ζωή μου ζητώ εκδίκαι για το φρικτό έγκλημα που έγινε εις βάρος των δυστυχισμένων κατοίκων της πόλεως μας. [Υπογραφή: Ρ. Σ.]

ΣΧΟΛΙΑ: Το κείμενο αναρτήθηκε και βρίσκεται ανατυπωμένο στην προσωπική μου ιστοσελίδα.

Η διάλυση του ελληνικού στρατεύματος στον Πειραιά μετά τον θάνατο του Γεωργίου Καραϊσκάκη

Η καταστροφή της ήττας του Ανάλατου της 24ης Απριλίου του 1827, πέρα από τους χίλιους περίπου Έλληνες που άφησε νεκρούς και τραυματίες, προξένησε φόβο και ταραχή σε όλους τους Έλληνες οπουδήποτε κι αν αυτοί είχαν στρατοπεδεύσει στην Αιτική γη. Η ήττα, επέφερε τη άτακτη φυγή του συνόλου του ελληνικού στρατεύματος προς τη θάλασσα, και όχι μόνο των δυνάμεων που είχαν εμπλακεί στη μάχη όπως πολλοί πιστεύουν. Η σωτηρία διαμέσου της θάλασσας, έκανε τους αγωνιστές να εγκαταλείπουν τα χαρακώματα, και χωρίς να το συλλογισθούν ότι διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο τρέχοντας άτακτα, άφηναν το τούρκικο ιππικό να τους σφάζει ανενόχλητα άνευ ουδεμίας αντίστασης μέχρι κάτω στα φαληρικά και στα πειραιϊκά παράλια. Μόνο όσοι πρόλαβαν να διαφύγουν προς τα πλοία διασώθηκαν. Ενώ η μάχη του Ανάλατου διήρκεσε μια ώρα, η σφαγή των καταδιωκόμενων Ελλήνων που έτρεχαν ανεξέλεγκτα διήρκεσε

τρεις ώρες ακόμα! Μεταξύ των απελπισμένων που έτρεχαν να σωθούν ήταν και ο Κόχραν ο οποίος λέγεται ότι εισήλθε στη θάλασσα μέχρι τον λαιμό προκειμένου να φτάσει σε λέμβο. Πολλοί πνίγηκαν κολυμπώντας για να φτάσουν στα καράβια. Η Τούρκοι ιππείς (Ντελίδες) θα μακέλευσαν και τους Έλληνες στην παραλία αν δεν τους προστάτευαν οι κανονιοβολισμοί των πλοίων που τους κρατούσαν σε απόσταση. Η αγωνία όλων των Ελλήνων ήταν να "εμπαρκαρισθούν", να

του **Στέφανου Μίληση**

Συγγραφέα - ιστορικού ερευνητή
Προέδρου Φιλοθρησκευτικής Στέγης Πειραιώς

γράφει χαρακτηριστικά "μου δίνουν ένα ασκούνημα και πάγω εις τον πάτο εις την θάλασσα. Μισοπνιγμένον με βγάλανε και με πήγαν εις την γολέττα τ' Αρχιστρατήγου... Πού ακούστη εννιά χιλιάδες Έλληνες πεζούρα και καβαλλαρία, να τους πάρουν ο-

*Πού ακούστη εννιά χιλιάδες Έλληνες πεζούρα και καβαλλαρία,
να τους πάρουν ομπρός πεντακόσιοι Τούρκοι; Και να τους κυργέψουν
όλα τα πόστα και κανόνια";*

(Ιωάννης Μακρυγιάννης)

μπουν δηλαδή στις βάρκες της σωτηρίας, όπως γράφει ο Παναγής Πούλος στα "Ιστορικά ημερολόγια". Έγραψε ο Μακρυγιάννης ότι αντί να πολεμάνε τους Τούρκους, πολεμούσαν να μπαρκαριστούν και περι-

μπρός πεντακόσιοι Τούρκοι; Και να τους κυργέψουν όλα τα πόστα και κανόνια";

Η απουσία μιας ισχυρής προσωπικότητας που να εμπνέει τους Έλληνες, μετέτρεψε ήττα μιας ώρας, σε ολοκληρωτική καταστροφή που σύντομα θα οδηγήσει στην πτώση της Ακρόπολης, στη συνθηκολόγηση των πολιορκούμενων Ελλήνων και στην απώλεια της μισής Ελλάδας, που ήταν η Ρούμελη. Η απουσία του Καραϊσκάκη ήταν περισσότερο από εμφανής. Η συνολική δύναμη των Ελλήνων που επιχειρούσαν σε διάφορα σημεία της Αιτικής στις 23 Απριλίου, μια μέρα δηλαδή πριν την ήττα του Ανάλατου, ανερχόταν στις 12 χιλιάδες άνδρες. Από αυτούς οι 700 περίπου έπεσαν στο πεδίο της μάχης και άλλοι 400 τραυματίστηκαν. Κι όμως την 27η Απριλίου οι εναπομείναντες άνδρες που διατηρούσαν τις θέσεις τους δεν υπερέβαιναν τους 3 χιλιάδες! Όλοι οι υπόλοιποι είχαν εγκαταλείψει τα ταμπούρια τους, είχαν λιποτακτήσει! Η

Σχέδιο του Δ. Ζωγράφου καθ' υπόδειξη του Ιωάννη Μακρυγιάννη που αναπαριστά τις μάχες του Πειραιώς και του Φαλήρου.

Η Καστέλλα υπό ελληνική ακύρωση. Κάτω δεξιά ελληνικό πλοίο κανονιοβολεί τις τουρκικές θέσεις. (έργο Krazeisen, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

μεγαλύτερη λιποταξία στην ιστορία της επανάστασης! Ο θάνατος του Καραϊσκάκη περισσότερο και από την ήττα του Ανάλατου, είχε επιφέρει μια διαδοχική σειρά αισθημάτων στους Έλληνες. Η αρχική αμυχανία και αναρχία του ελληνικού στρατοπέδου σύντομα μετατράπηκε σε λύπη για την ήττα, δυστυχία για τη συνέχεια, απελπισία και τέλος εξελίχθηκε σε πανικό. Οι Έλληνες παρατούσαν τις θέσεις τους και τα ταμπούρια τους όπου κι αν βρίσκονταν, εγκαταλείποντας τα πολύτιμα κανόνια, τα όπλα, τα πυρομαχικά και από ήρωες γίνονταν μεμιάς λιποτάκτες φοβούμενοι το τουρκικό ιππικό το οποίο όμως δεν ξεπερνούσε τους 500 Ντελήδες! Εγκαταλείφθηκαν θέσεις που είχαν κατακτηθεί από τους Έλληνες με αγώνα και αίμα όπως το Μοναστήρι του Αγίου Σπυριδώνα. Γράφει ο Μακρυγιάννης στα απομνημονεύματά του "άφησαν το μοναστήρι και το περί το μοναστήρι ταμπούρια, τα οποία όλα εκυρίευσαν οι εχθροί. Ω ημέρα θλίψεως! Ω ημέρα αποτυχίας! Ω! μια φωνή (σαν) του Καραϊσκάκη (ακούσε) να εμψυχώσει το στράτευμα!... Οι Έλληνες όχι μόνο οι στρατιώτες αλλά και οι οπλαρχηγοί είπαν ότι ήταν καλύτερο να πνιγούν από το να πολεμήσουν". Ευτυχώς γρήγορα οι Έλληνες ανακατέλαβαν τη Μονή όχι από αγωνιστική διάθεση αλλά διότι είχαν ξεμείνει από νερό και όποιος έλεγχε τη Μονή έλεγχε και το πηγάδι του νερού. Και όλα αυτά συνέβαιναν χωρίς πλέον να

υφίστανται οι Έλληνες πίεση από το τουρκικό ιππικό που μετά το θανατικό που σκόρπισε την πρώτη ημέρα, αποσύρθηκε. Η εμφάνιση των Τούρκων έκτοτε γίνονταν σποραδικά με αποκλειστικό σκοπό την απλή παρατήρηση. Καμία επίθεση δεν εκδηλώθηκε εκείνες τις κρίσιμες ώρες μετά την ήττα που θα μπορούσε να βλάψει τις ελληνικές θέσεις. Οι Έλληνες θα μπορούσαν να συνεχίσουν τις επιχειρήσεις μένοντας ουσιαστικά ανεπηρέαστοι από την ήττα του Ανάλατου. Ο R. Church που πληροφορήθηκε για την κατάσταση ζήτησε να γίνει σύμπτυξη δυνάμεων και να κρατηθεί υπό ελληνικό έλεγχο ο Πειραιάς, δηλαδή το Μοναστήρι του Αγίου Σπυριδώνα, η Καστέλλα και όλα τα παράλια ταμπούρια, καθώς με την κυριαρχία του ελληνικού ναυτικού από τη θάλασσα θα διατηρείτο ένα ισχυρό προγεφύρωμα στην Αιτική γη από το οποίο θα μπορούσαν και πάλι να εφορμήσουν προς βοήθεια των εγκλειστών πολιορκούμενων. Όμως ως αρχιστράτηγος ο Church ποτέ δεν εμφανίστηκε δίπλα στο στράτευμα! Κυβερνούσε από την ασφάλεια ενός πλοίου που βρισκόταν στα ανοικτά. Βολή τουρκικού ντουφεκιού έπληξε κατά λάθος την πρύμνη του αγγλικού πλοίου στο οποίο βρισκόταν ο Church και τότε ο Κόχραν διέταξε τον πλοίαρχο του πλοίου να το απομακρύνει ώστε να μη φτάνουν σε αυτό οι πυροβολισμοί! Ο Νικόλαος Κασομούλης γράφει στα "Ενθυμήματα Στρατιωτικά" ό-

τι ο Church διέταξε επίσης λανθασμένα να φύγει το ελληνικό ιππικό από τον Πειραιά και να μεταφερθεί στην Σαλαμίνα, καθώς το έκρινε ως άχρηστο στην δεδομένη περίπτωση. Η διαταγή του όμως γέννησε υποψία στους υπόλοιπους Έλληνες που πίστεψαν ότι σύντομα θα διέταζε αποχώρηση όλων των δυνάμεων. Λάμβαναν διαταγές από κάποιον που δεν έβλεπαν! Μαζί με τους ιππείς άρχισαν να φεύγουν και άλλοι, ενώ και εκείνοι που δεν έφευγαν αρέσκονταν να διαμένουν στις ακρογιαλιές του Πειραιά και του Φαλήρου αναζητώντας τρόπο να διαφύγουν. Ο Χρυσ. Σιοίνης (Πελοποννήσιος Οπλαρχηγός) κατά την διάρκεια της νύκτας έφυγε κρυφά κλείνοντας συμφωνία με κάποιον πλοίαρχο να τον αποβιβάσει στη Σαλαμίνα. Ως πληρωμή του δώρισε τα πιστόλια του. Ο πλοίαρχος εκείνος χαρούμενος από τα απρόσμενα δώρα που έλαβε, άφησε τον Σιοίνη στην κοντινή Ψυτάλλεια (Λειψοκουτάλα) και επέστρεψε πίσω να κλείσει κι άλλες όμοιες συμφωνίες. Ειδικά οι νησιώτες που βρέθηκαν να πολεμούν πεζή στον Πειραιά, καθώς γνώριζαν τους καπεταναίους πετύχαιναν εύκολα την επιβίβασή τους σε πλοία. Ούτε οι ίδιοι οι οπλαρχηγοί δεν κρατούσαν τα προσχήματα! Ο Παναγιωτάκης Νοταράς (συγγενής του Γιαννάκη Νοταρά που έπεσε μαχόμενος στο Φάληρο) παρουσιάστηκε στον Church και προφασίστηκε κάποια ανάγκη για να επιστρέψει πίσω στο σπίτι του στην Κόρινθο! Άφησε πίσω του το ασκέρι του σε κατάσταση αναρχίας. Πρότειναν στον Church να δημιουργήσει σώμα αστυνόμευσης (πολιτάρχες) κατά μήκος των πειραικών και φαληρικών ακτών, με αποστολή την παρεμπόδιση της διαφυγής των λιποτακτών. Μάλιστα του πρότειναν να συλλαμβάνονται όσοι περιφέρονταν στην παραλία ως λιποτάκτες. Πραγματικά το καθήκον αυτό ανατέθηκε στον Γιαννάκη Στράτου ο οποίος επί τρεις ημέρες ανεβοκατέβαινε στην παραλία διώχνοντας ή παρεμποδίζοντας τους Έλληνες να φεύγουν με διάφορα πλωτά μέσα. Όμως όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Κασομούλης "από το εν μέρος τους εδίωκεν, εις το άλλο επίβαιναν". Παρατηρήθηκε μά-

λιστα ότι η παρουσία του έκανε να φεύγουν ακόμα περισσότεροι, σκεπτόμενοι ότι ίσως να μην τους δοθεί δεύτερη ευκαιρία. Οι σκηνές που διαδραματίζονταν στην παραλιακή ζώνη του Πειραιά και του Φαλήρου, προσέξτε όχι μετά την μάχη, αλλά για μέρες μετά, είναι αδύνατον να περιγραφούν. Ένας ολόκληρος οπλαρχηγός που μάλιστα ήταν βετεράνος και είχε μετάσχει σε πολλές μάχες, πραγματικά μπαρουτοκαπνισμένος ήρωας, ο Σταμούλης Χονδρός είχε κρυφτεί μέσα σε μια στέρνα. Τον βρήκε ο ίδιος ο Κασομούλης και τον ρώτησε τι κάνει! Και εκείνος έτρεμε ολόκληρος από το φόβο του. Είχε καταρρεύσει! Ο Κασομούλης κατάλαβε ότι όταν ένας πολεμιστής βρίσκεται σε τέτοια κατάντια, είναι περισσότερο επιζήμιος με το να παραμείνει στη θέση του. Έτσι τον άφησε να φύγει. Οι Έλληνες έκαναν πηγαδάκια μεταξύ τους και οι πιο ψύχραιμοι αναζητούσαν τρόπο να συνετίσουν τους υπόλοιπους. Μέχρι που σκέφτηκαν ότι κάποιος ραδιουργεί το στράτευμα. Αδυνατούσαν να δώσουν εξήγηση! Ο Church, διέταξε να φτιάξουν μια οκυρωματική γραμμή κατά μήκος της παραλίας για να απασχοληθούν οι Έλληνες με ένα έργο και να βελτιώσουν παράλληλα την άμυνά τους. Στις 28 Απριλίου, οι Τούρκοι με τον Κιουταχί μπροστά, εμφανίστηκαν από περιέργεια για να περιεργασθούν τι μηχανεύονται οι Έλληνες. Μόλις όμως έπεσαν οι πρώτες ντουφεκιές από το Μοναστήρι, οι Τούρκοι έφυγαν. Ουσιαστικά ο Κιουταχί αγνοούσε την τραγική κατάσταση που βρισκόταν το ελληνικό στρατόπεδο. Αν τότε είχε ενεργήσει επίθεση, οι Έλληνες θα είχαν υποστεί ένα πραγματικό ολοκαύτωμα! Οι Τούρκοι δεν κατάλαβαν ούτε από τα παρατημένα υλικά και εφόδια ολόγυρα στην πεδιάδα, την άσχημη ψυχολογική κατάσταση των Ελλήνων. Στην επιστροφή βρήκαν το άλογο του Θανάση Βαλτινού παρατημένο στην πεδιάδα να βοσκει και το πήραν μαζί τους. Έτσι διατηρήθηκε η αναρ-

χούμενη κατάσταση μέχρι την 1η Μαΐου, οκτώ ημέρες μετά την μάχη του Ανάλατου! Μέχρι και ο Γιαννάκης Κολοκοτρώνης αποφάσισε να φύγει και να επιστρέψει στον Μοριά (Μωρηά) καθώς θεώρησε ότι η ιδιαίτερη πατρίδα του τον έχει περισσότερο ανάγκη. Θεωρούσε την Ρούμελη τελειωμένη ύστερα από τον θάνατο του Καραϊσκάκη. Σε σύσκεψη μέσα στο Μοναστήρι του Αγίου Σπυρίδωνα εξέφρασε αυτή την άποψη δημόσια και παραλίγο να παστεί στα χέρια με τους Ρουμελιώτες. Τότε γύρισε και τους είπε "από εμένα περιμένετε να κρατηθεί ο Πειραιεύς;" "Όχι" του αποκρίθηκαν οι Ρουμελιώτες "αλλά επειδή βρέθηκαν εδώ, θα μείνεις και ό,τι κάνουμε, θα το κάνουμε όλοι μαζί". Κι έτσι ο Γενναίος Κολοκοτρώνης τελικώς έμεινε. Παρά το γεγονός ότι είχαν περάσει οκτώ μέρες χωρίς ουσιαστική απειλή, οι Έλληνες συνέχισαν να καταδιώκονται από μανία φυγής. Κανένας Ρουμελιώτης οπλαρχηγός δεν ήθελε να αναλάβει το βάρος της αρχηγίας. Προτάθηκε να καταλάβει τη θέση ένας εκ των Κώστα Μπότσαρη και Κίτσου Τζαβέλα αλλά αμφότεροι αρνήθηκαν. Μάλιστα η πρόταση αυτή φάνηκε να έγινε εντός μιας σπιλιάς της Καστέλλας (πθανότατα και εντός του αρχαίου Σηραγείου) όπου τελικώς συμφώνησαν να διοικεί προσωρινά ο Τζαβέλας το στρατόπεδο του Πειραιά. Ένας στρατός όμως που είχε στο μυαλό του τη λιποταξία ήταν αδύνατον να διοικηθεί. Οι σωματάρχες δεν εμπιστεύονταν τους άνδρες που λιποτα-

κούσαν και οι στρατιώτες δεν έδιναν βάση στους λόγους των αρχηγών τους και το μόνο που διατηρούσε το στρατόπεδο από την διάλυση ήταν η έλλειψη πλοίων! Ένας στρατός διαβιούσε επί δεκαήμερου στην παραλία έχοντας το νου του στο φευγικό! Όλη η αλήθεια δυστυχώς εμπεριέχεται στα λόγια του Μακρυγιάννη "Σκοτώνοντας ο Καραϊσκάκης, σκούργιασαν τα ντουφεκία τους, στόμωσαν τα σπαθιά τους. Τότε είδαμεν πόσα δράμα ζυάζει ο καθείς". Ενώ ο Κασομούλης συμπληρώνει: "Ελεεινό θέαμα. Σωροί στρατιωτών ξαπλωμένων (στην παραλία), ευρισκομένοι εις την μεγαλυτέραν ακνησίαν. Εις μάτην επροσπαθούσαν οι Αξιωματικοί των να τους επιστρέψουν εις τας θέσεις των". Η κατάσταση αυτή οδήγησε τελικώς στην διάλυση του ελληνικού στρατοπέδου στον Πειραιά, στην εγκατάλειψη όλων των θέσεων που είχαν κατακτηθεί με αγώνα και στην παράδοση της Ακροπόλεως με συνθήκη που υπογράφηκε στις 11 Μαΐου 1827.

Σπυρίδωνα Τρικούπη:
Ιστορία της Ελληνικής
Επανάστασης (Κεφάλαιο ΞΖ')
Δημητρίου Αινιάνος:
"Απομνημονεύματα Καραϊσκάκη".
Μιχάλης Οικονόμου:
"Απομνημονεύματα αγωνιστών"
Ι. Μακρυγιάννη:
"Απομνημονεύματα"
Παναγής Πούλος:
"Ιστορικά Ημερολόγια"

Αρχαιολογικό πανόραμα από την Ελλάδα

Νέα δεδομένα για το Ασκληπιείο της Επιδαύρου μετά την ανακάλυψη κτηρίου κάτω από τη Θόλο

Ένα νέο οικοδόμημα που εντοπίστηκε στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου δίνει καινούργια στοιχεία για το φημισμένο ιερό της αρχαιότητας, κυρίως όσον αφορά τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του. Πρόκειται για ένα άγνωστο ως τώρα οικοδόμημα της Αρχαϊκής εποχής, που είχε οικοδομηθεί στη θέση όπου αργότερα, στον 4ο αι. π.Χ., ανεγέρθηκε η Θόλος, το εμβληματικότερο κτήριο του Ασκληπιείου.

Το κτήριο, ορθογώνιας κάτοψης, διέθετε υπόγειο χώρο αντίστοιχο του ισογείου με ψηφιδωτό δάπεδο και στο ισόγειο περιστεύλιο. Σύμφωνα με τα ως τώρα στοιχεία της ανασκαφής, χρονολογείται γύρω στο 600 π.Χ. "Δηλαδή, η λατρεία του Ασκληπιού εμφανίζεται να ξεκινά νωρίτερα στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου. Μέχρι τώρα, θεωρούνταν ότι ξεκινούσε γύρω στο 550 π.Χ., δηλαδή στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. Τώρα πηγαίνει νωρίτερα, και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό και για την ιστορία του ιερού και για την ιστορία του ίδιου του Ασκληπιού", αναφέρει στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο επικεφαλής των ανασκαφών του Πανεπιστημίου Αθηνών στην αρχαία Επιδαυρο, ομότιμος καθηγητής Βασίλης Λαμπρινουδάκης.

Μοναδικά ευρήματα από την προϊστορική πόλη του Ακρωτηρίου Θήρας

Σημαντικότερα νέα στοιχεία αποκάλυφθηκαν κατά τη διάρκεια των συνεχιζόμενων ανασκαφικών εργασιών στο Ακρωτήριο Θήρας.

Στους εσωτερικούς χώρους του κτηρίου, γνωστού με το συμβατικό όνομα "Οικία των Θρανίων" αποκάλυφθηκαν στο Χώρο 1, τέσσερα νευρώτα αγγεία, καθώς και μπρούντζινα αντικείμενα, όπως δύο μεγάλοι διπλοί πελέκες από πολύ λεπτό μπρούντζινο έλασμα αλλά και άλλοι μικρογραφικοί, πυρίνες κεράτων, μικροσκοπικές ψήφοι ενός ή περισσότερων περιδερμάτων.

Επίσης, ομοιώματα τρίτων και ναυτίλου από φαγεντιανή, μία ψήφος από ορεία κρύσταλλο σε σχήμα οκτώσχημης ασπίδας, με κατάλοιπα ερυθρού νήματος στην οπή ανάρτησης, ρόδακες και ενεπίγραφο θραύσμα ομοιώματος τρίτων.

Στο Χώρο 2, αποκαλύφθηκαν οι υποδοχές έξι τουλάχιστον ξύλινων πασσάλων, στις οποίες έγινε έγχυση γύψου για δημιουργία εκμαγιών. Βρέθηκαν επίσης λίθινα εργαλεία και σκεύη (43 μικρά ανοικτά αγγεία και δύο κλειστά), κατάλοιπα υφασμάτων και απανθρακωμένοι καρποί.

Λυτικά του Αποθέτη των Κεράτων αποκαλύφθηκε μέσα σε κουτί μαρμάρινο πρωτοκυκλαδικό ειδώλιο γυναικείας μορφής της παραλλαγής Σπεδού σε ύπια θέση, Στο νοτιοδυτικό τμήμα του Χώρου 2, μικτών πρωτοκυκλαδικών αγγείων. Τη μία αποτελούσαν 16 αγγεία τοποθετημένα γύρω από ξύλινο αντικείμενο. Τη δεύτερη συστάδα αποτελούσαν 131 μικρά αγγεία μέσα σε αβαθή κοιλάτινα επάνω στο δάπεδο.

Έρευνα της οικίας των Θρανίων στο νότιο όριο της προϊστορικής αναμένεται να αποκαλύψει πλήθος ακόμη στοιχείων που θα δώσουν μια νέα ερμηνευτική ώθηση σε ουσιώδη ερωτήματα για την κοινωνία του προϊστορικού Αιγαίου.

Σε ένα χρόνο τα εγκαίνια του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Χανίων

Επίσκεψη σε μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους των Χανίων πραγματοποίησε πρόσφατα η Υπουργός Πολιτισμού και Αθλητισμού Λίνα Μενδώνη. Πρώτος σταθμός της επίσκεψής της ήταν το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων, όπου πραγματοποίησε αυτοψία. Η κα Μενδώνη υπογράμμισε ότι οι υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ έχουν κάνει πολύ ικανοποιητικά δουλειά και ότι οι εργασίες για την ολοκλήρωση του Μουσείου είναι εντός του χρονοδιαγράμματος. Στόχος είναι το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων να εγκαινιαστεί την άνοιξη του 2021. Όπως σημείωσε η Υπουργός, "για την έκθεση χρειάζεται η προμήθεια βιτρινών και όλων των μέσων που θα καταστήσουν τα εκθέματα εύληπτα στον επισκέπτη, αισθητικά όμορφα και προφανώς θα εξυπηρετούν την παιδαγωγική αντίληψη και εκπαιδευτική αξία που έχει ένα μουσείο. Αυτά προϋποθέτουν μεγάλους διεθνείς διαγωνισμούς που, με βάση την κείμενη νομοθεσία, απαιτούν πολύ χρόνο. Η Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων είναι απολύτως συνεπής στις διαδικασίες".

Υποβρύχια έρευνα στον αρχαίο Ολούντα

Αρχαιολογική ομάδα από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων και ομάδα γεωφυσικών από το Εργαστήριο Δορυφορικής Τηλεπισκόπησης του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών αναζήτησε σε υποβρύχια έρευνα, πο-

ντιομένες αρχαιολογικές μαρτυρίες στην επικράτεια και το αστικό κέντρο του αρχαίου Ολύμπος, της σημερινής Ελούντας στην Κρήτη. Στην έρευνα, που πραγματοποιήθηκε σε μεγάλο τμήμα του κόλπου της Ελούντας, συμμετείχαν εθελοντές δύτες και επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων.

Τα ευρήματα δείχνουν χρήση του χώρου ήδη από τα προϊστορικά χρόνια. Η πόλη βρίσκεται σε ιδιαίτερη ακμή στα ιστορικά χρόνια μέχρι και την πρώτη βυζαντινή περίοδο, οπότε εγκαταλείπεται και πιθανότατα ξεκινά η βύθισή της.

Μέχρι στιγμής έχουν εντοπιστεί και αποτυπωθεί με μεθόδους τηλεπισκόπησης και φωτογραμμετρίας βυθισμένα κτηριακά συγκροτήματα στους κόλπους Βαθύ και Μελισσός της Κολοκύθας, καθώς και αρχαία λατομεία σε τρία διαφορετικά σημεία της χερσονήσου. Σε ένα από αυτά, η έρευνα εντόπισε λαξευτές δέσμες και την πλατφόρμα φόρτωσης. Εντοπίστηκαν επίσης έρματα πλοίων, άγκυρες, τυχαίες απορρίψεις, ενδείξεις για ένα βυζαντινό ναυάγιο, καθώς και κατάλοιπα ενός νεώτερου ναυαγίου του 20ου αιώνα.

Στην περιοχή του Πόρου εντοπίστηκαν και αποτυπώνονται σταδιακά, μετά από επιφανειακούς καθαρισμούς, κατάλοιπα κτηρίων της αρχαίας πόλεως, καθώς και τμήματα της οχύρωσής της, τόσο στις δύο πλευρές του ισθμού, όσο και στον παρακείμενο όρμο στα νοτιοδυτικά του, στον "Χαβά τον Λάκκο", σύμφωνα με το τοπικό τοπωνύμιο.

Οι μαρτυρίες της επιφάνειας του βυθού και της ακτής συμπληρώνονται αντίστοιχα με τη διερεύνηση του υποβυθίου της περιοχής με μεθόδους γεωφυσικής διασκόπησης (μαγνητική και ηλεκτρική τομογραφία), η οποία δείχνει την ύπαρξη δομών σε βάθος μέχρι -1.5μ. κάτω από τη στάθμη του βυθού.

Αρχαιολογικό πανόραμα από τον κόσμο

Η Νεκρόπολη του Σάτμπυ στην ελληνιστική Αλεξάνδρεια

Ένα νέο αρχαιολογικό πρόγραμμα ξεκίνησε μόλις στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου από την Αρχαιολογική Εταιρεία Αλεξάνδρειας, με χορηγία του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη και με την εποπτεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας Αιγύπτου. Αφορά

στην αναβάθμιση και προβολή ενός από τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Αλεξάνδρειας, της λεγόμενης Νεκρόπολης του Σάτμπυ. Το συγκεκριμένο νεκροταφείο βρίσκεται στην καρδιά της σύγχρονης πόλης (περιοχή του Σάτμπυ). Αποτελεί τον αρχαιότερο αρχαιολογικό χώρο της πόλης, με την πρωιμότερη φάση να χρονολογείται στα τελευταία χρόνια του 4ου με αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. Η Νεκρόπολη του Σάτμπυ αποκαλύφθηκε στην αυγή του 20ού αιώνα. Πρόκειται για μνημειακό σύμπλεγμα ταφικών θαλάμων, λαξευμένων γύρω από υπαίθρια αυλή, στο φυσικό βραχώδες έδαφος της Αλεξάνδρειας. Οι προσόψεις των θαλάμων φέρουν μνημειακή ανάγλυφη διακόσμηση, με στοιχεία δανεισμένα από την οικιστική και ναϊκή αρχιτεκτονική, σε ιωνικό και δωρικό ρυθμό. Στους ταφικούς θαλάμους συναντούμε ταφικές θήκες (loculi), που περιείχαν τις τεφροδόχους ή τις σορούς των "κατοίκων" του συμπλέγματος. Οι ταφικές θήκες σφραγίζονταν με πλάκες που έφεραν ζωγραφιστές απομιμήσεις θυρωμάτων, πάνω από τα οποία αναγραφόταν το όνομα του νεκρού.

Η Νεκρόπολη του Σάτμπυ έδωσε έναν πραγματικό θησαυρό ευρημάτων και κτερισμάτων, όπως ζωγραφιστές ταφικές στήλες με γνωστά μοτίβα από άλλες περιοχές του ελληνικού κόσμου (κυρίως Μακεδονία και Θεσσαλία), άθικτες τεφροδόχους (τύπου Hadra), πληθώρα έργων μικρογλυπτικής, χάλκινα στέμματα, νομίσματα και μεγάλη ποικιλία κεραμικής.

Σαρκοφάγος με παράσταση αρχαίας αιγυπτιακής θεότητας

Το εύρημα της ξύλινης σαρκοφάγου του Άνκχ Χόνσου, ηλικίας 3.000 ετών αποτέλεσε το επίκεντρο ενός ερευνητικού προγράμματος με στόχο να δημιουργηθεί ένα πλήρες ψηφιακό οπτικό αρχείο καθώς και δύο άλλα, τα οποία στη συνέχεια θα είναι δυνατόν να

κοινοποιηθούν στους φοιτητές, τους ερευνητές, τους επισκέπτες του μουσείου και άλλους ενδιαφερόμενους για το αντικείμενο. Είναι επίσης μέρος μιας προσπάθειας του μουσείου να παρέχει μια πιο ευρεία και πολύπλευρη πρόσβαση στη συλλογή αρχαιοτήτων του.

Η σαρκοφάγος ανοίχτηκε για πρώτη φορά πριν από 100 χρόνια και ξανά πριν από περίπου 30 χρόνια. Αλλά για άγνωστους λόγους, δεν υπήρξε τεκμηρίωση της εποχής για το εσωτερικό της σαρκοφάγου. Αποδείχθηκε ότι μια μορφή κρυβόταν κάτω από ένα στρώμα ρητινώδους υλικού που χρησιμοποιήθηκε στην κηδεία.

Παρά τις δυσκολίες οι αρχαιολόγοι μπόρεσαν να δουν την κίτρινη, πορτοκαλί και μπλε απεικόνιση και τα ιερογλυφικά που έγραφαν "Ρα Χοράκχτυ, ο μεγάλος Θεός, Άρχοντας του Ουρανού" δίπλα στη μορφή.

Για να καταγράψουν κάθε λεπτομέρεια χρησιμοποιήθηκε ένας τρισδιάστατος ασύρματος σαρωτής. Στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε λογισμικό για να δημιουργήσουν περιστερεόμενα ψηφιακά μοντέλα.

Το έργο σηματοδότησε το τελευταίο στάδιο στην πορεία του μουσείου ώστε να καταστήσει περισσότερα αρχαιολογικά ευρήματα προσβάσιμα σε ένα ευρύτερο κοινό.

Σενέτ: το δημοφιλέστερο αρχαίο αιγυπτιακό παιχνίδι

Ένας αιγυπτιακός πίνακας παιχνιδιού που φυλάσσεται σε μουσείο των ΗΠΑ φαίνεται ότι αντιπροσωπεύει έναν "χαμένο κρίκο" στην εξέλιξη του σενέτ (senet), ενός επιτραπέζιου παιχνιδιού με βαθιά συμβολική σημασία που, ξεκινώντας από τη χώρα των Φαραώ, κατέκτησε την Ανατολική Μεσόγειο κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Από τα αρχαία αιγυπτιακά παιχνίδια που μας είναι γνωστά, το σενέτ ήταν ίσως το δημοφιλέστερο. Είναι επίσης το επαρκέστερα τεκμηριωμένο. Είναι γνωστό από φυσικά αντικείμενα καθώς και από παραστάσεις που χρονολογούνται από την Πρώιμη Δυναστική Περίοδο (μέχρι το 3000 π.Χ.) μέχρι και την 26η Δυναστεία, και προέρχονται τόσο από την ίδια την Αίγυπτο όσο και από το εξωτερικό (Συροπαλαιστίνη, Κύπρος, Νουβία). Αγαπητό στους Αιγυπτίους όλων των κοινωνικών στρωμάτων, συνδέθηκε από πολύ νωρίς με κοσμικές και συμβολικές λειτουργίες ριζωμένες βαθιά στην αρχαία αιγυπτιακή κοσμοθεωρία.

Μορφολογικά το σενέτ παιζόταν με πόνια που κινούνταν σε έναν ορθογώνιο πίνακα 30 τετραγώνων, με διάταξη 3x10. Από το Αρχαίο βασίλειο συναντάται σε παραστάσεις τάφων. Κατά τη διάρκεια του Νέου Βασιλείου τεκμηριώνεται με σαφήνεια ότι το παιχνίδι αντιπροσωπεύει τη "διέλευση" της ψυχής στον Κάτω Κόσμο.

Παρά την τεκμηρίωσή του ως αντικείμενου, οι πληροφορίες για τους κανόνες του σενέτ είναι συγκεχυμένες και ελλιπείς.

Αιγύπτιοι αρχαιολόγοι αποκάλυψαν νεκρόπολη στη Γορέιφα

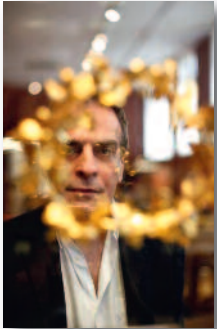
Αιγύπτιοι αρχαιολόγοι αποκάλυψαν μεγάλο αριθμό τάφων γεμάτων με μούμιες, σαρκοφάγους και πολύτιμα αντικείμενα στη θέση Γορέιφα, κοντά στην Τούνα ελ Γκεμπέλ της Κεντρικής Αιγύπτου.

Η ερευνητική ομάδα αποκάλυψε μεγάλο αριθμό τάφων όπου εντοπίστηκαν μούμιες και σαρκοφάγοι από ασβεστόλιθο καλής ποιότητας αλλά και πέντε ξύλινες "ανθρωποειδείς" σαρκοφάγοι, ενεπίγραφες με τα ονόματα των κατόχων τους. Αποκαλύφθηκαν επίσης ταφικά αγαλματίδια (γνωστά ως "σάμπιτι") από φαγεντιανή, 86 κανωπικά αγγεία -ορισμένα από τα οποία αποτελούν σύνολα-, 700 φυλακτά -ορισμένα από χρυσό και ημιπολύτιμους λίθους- και εκατοντάδες αγγεία.

Τα ευρήματα γενικά αντιπροσωπεύουν οικογενειακούς τάφους ιερέων και σημαντικών διοικητικών λειτουργών του 15ου Νομού της αρχαίας Άνω Αιγύπτου, καθώς και των οικογενειών τους. Τα καθήκοντά τους σχετίζονταν με την οργάνωση της λατρείας του θεού Ωθ και έζησαν κατά την Ύστερη Περίοδο της αρχαίας αιγυπτιακής ιστορίας, και ειδικότερα από την 26η μέχρι την 28η φαραωνική δυναστεία.

Συγκλονιστικές οι ομοιότητες του κορωνοϊού

Ο κορυφαίος αρχαιολόγος Νίκος Καλτσάς που υπήρξε επί 12 χρόνια διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου μας εξηγεί στο *iefimerida*, βήμα βήμα, το κείμενο του Θουκυδίδη που αφηγείται τον λοιμό στην αρχαία Αθήνα και αποκαλύπτει ανατριχιαστικές ομοιότητες με την πανδημία κορωνοϊού σήμερα.

Οι ομοιότητες; Τα συμπτώματα, οι ουρές με τα φέρετρα στο Μπέργκαμο, η συνωμοσιολογία, η «δημοκρατικότητα» του ιού απέναντι σε όλους -ακόμα και ο Περικλής χτυπήθηκε από τη νόσο.

Μια αφήγηση μοναδική που δείχνει πώς το κείμενο του Θουκυδίδη για τον λοιμό στην αρχαία Αθήνα είναι ακόμα ζωντανό, αναπνέει και συνομιλεί με την συνθήκη που ζούμε τώρα.

Μας γράφει ο Νίκος Καλτσάς:

«Θα ξεκινήσω με ένα μικρό απόσπασμα από το κείμενο του μεγάλου ιστορικού.

“νόμοι τε πάντες ξυνεταράχθησαν οἷς ἐχρῶντο πρότερον περὶ τὰς ταφάς, ἔθαπτον δὲ ὡς ἕκαστος ἐδύνατο”

(Δεν τηρούσαν πια καμιά από τις τελετές για την ταφή των νεκρών κι ο καθένας έθαβε τους δικούς του όπως μπορούσε).

Διαβάζοντας κάποιος αυτή τη φράση του Θουκυδίδη δε μπορεί παρά να φέρει στη μνήμη του τις εικόνες της πομπής με τα ασυνόδευτα φέρετρα στην τραγική Ιταλία του χθες, του σήμερα. Πόσο πανικό και σε ποια κατάσταση φέρνει τον άνθρωπο μια πανδημία ιού; Πόσο επηρεάζει τη συμπεριφορά του και ποιες σκέψεις περνούν από το μυαλό του; Υπάρχουν άραγε κοινά σημεία ανάμεσα στο λοιμό της αρχαίας Αθήνας και στη σημερινή πανδημία του κορωνοϊού;

Ο Θουκυδίδης, που θεωρείται ο αντικειμενικότερος όλων των ιστοριογράφων της αρχαιότητας, ζώντας ο ίδιος από κοντά τα γεγονότα του Πελοποννησιακού Πολέμου, και έχοντας ιαθεί από τη φοβερή αρρώστια, όπως ομολογεί, στο δεύτερο βιβλίο της Ιστορίας του (Θουκ. II 2.47-255) αφιερώνει εννέα κεφάλαια στον πρωτοφανή λοιμό που έπληξε την πόλη -κράτος της Αθήνας στο δεύτερο έτος του πολέμου το 430 π. Χ.. Αναφέρεται σε αυτόν κυρίως με τη λέξη η νόσος και περιγράφει με εξαντλητικές λεπτομέρειες τόσο τα συμπτώματα της, όσο και τα παρεπόμενα αυτής της πανδημίας.

«Έντοννοι πονοκέφαλοι, ψηλός πυρετός, φλόγωση και κοκκίνισμα των ματιών, φτέρνισμα και στη συνέχεια η νόσος έφτανε στο στήθος προκαλώντας δυνατό βήχα. Ο πυρετός ήταν τόσο ψηλός που οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να ανεχθούν ούτε τα ρούχα τους και ήθελαν να είναι γυμνοί, ενώ κάποιοι έπεφταν στις στέρνες τυραννισμένοι από ακατάπαυστη δίψα, αλλά όσο κι αν έπιναν δεν μπορούσαν να τη σβήσουν. Η νόσος ήταν τέτοια, ώστε οι λέξεις δεν φτάνουν για

να την περιγράψουν και χτυπούσε τόσο βαριά που δεν ήταν δυνατό να αντέξει η ανθρώπινη φύση και οι περισσότεροι πέθαιναν την έβδομη ή την ένατη μέρα». Τέτοιες και ακόμα περισσότερες λεπτομέρειες αναφέρει ο Θουκυδίδης γι αυτή τη θανατηφόρα επιδημία.

Το χειρότερο όλων, όμως ήταν το ότι οι άνθρωποι νοσηλεύοντας ο ένας τον άλλον κολλούσαν την αρρώστια, η οποία πλέον εξαπλωνόταν ανεξέλεγκτα. Οι γιατροί, μη γνωρίζοντας τη φύση της νόσου, πέθαιναν κι αυτοί όταν έρχονταν σε επαφή με τους αρρώστους. Οι πρακτικές και τα έθιμα ταφής είχαν εγκαταλειφθεί. Ο συνήθης τρόπος ήταν η καύση (ίσως και για λόγους προστασίας), αλλά πολλοί άνθρωποι, που δεν είχαν ούτε το χρόνο ούτε την οικονομική άνεση να έχουν δική τους πυρά, έριχναν τον δικό τους νεκρό σε πυρά στην οποία καίγονταν συγγενείς άλλων.

Ο ίδιος ο Θουκυδίδης προσβλήθηκε από τη νόσο και θεραπεύτηκε

Ο ομαδικός τάφος που βρέθηκε πριν από χρόνια κοντά στη συμβολή της Ιεράς οδού και της οδού Πειραιώς κατά τις ανασκαφές των εργασιών για το Μετρό της Αθήνας, είναι πολύ πιθανόν, όπως έχει ήδη υποστηριχθεί από τους ανασκαφείς, να σχετίζεται με τον λοιμό στην αρχαία Αθήνα. Οι 89 σκελετοί που ανήκαν σε άτομα διαφόρων ηλικιών και φύλων είχαν τοποθετηθεί στον ρηχό λάκκο με αταξία και βιαστικά. Η ταφή τους άλλωστε έξω από το νεκροταφείο του Κεραμεικού, εκτός από την έλλειψη χώρου, είχε ίσως και στόχο την προστασία της δημόσιας υγείας. Σύμφωνα, πάντως, με τις μελέτες που έκανε ο καθηγητής οδοντιατρικής Μανώλης Παπαγρηγοράκης σε κρανία και ιδιαίτερα στο κρανίο ενός κοριτσιού, διαπιστώθηκε ότι επρόκειτο για έναν τυφοειδή πυρετό.

Τον μεγαλύτερο οίκτο για τους αρρώστους ένοιωθαν εκείνοι που είχαν προσβληθεί από τη νόσο, αλλά είχαν σωθεί, γιατί ήξεραν πολύ καλά τι σήμαινε αυτό, ενώ οι ίδιοι δεν είχαν πια κανένα φόβο. Σύμφωνα με τον

Ὑ με τον λοιμό στην Αθήνα του Θουκυδίδη

Αναδημοσίευση από το ενημερωτικό site «iefimerida» 26/3/2020

Θουκυδίδη, η νόσος δεν πρόσβαλλε ποτέ τον ίδιο άνθρωπο δεύτερη φορά (είχε προφανώς αναπτύξει αντισώματα), αλλά ακόμα κι αν σπάνια τον πρόσβαλλε δεν ήταν θανατηφόρα. Ήταν, μας λέει, τόσο μεγάλη η χαρά όσων γίνονταν καλά που είχαν την πεποίθηση ότι δεν θα πέθαιναν ποτέ από καμιά άλλη αρρώστια.

Δεν άργησαν οι συνωμοσιολογίες

Σύμφωνα με πληροφορίες που συνέλεξε ο Θουκυδίδης, η νόσος ξεκίνησε, όπως φαίνεται, πιθανότατα από την Αιθιοπία κι από εκεί αφού έφτασε στη γειτονική Αίγυπτο και στη Λιβύη, μόλυνε πολλές περιοχές της αυτοκρατορίας του Βασιλέως (την τότε περσική αυτοκρατορία). Ο ιστορικός τονίζει ότι υπήρξαν και άλλες επιδημίες που εμφανίστηκαν π.χ. στη Λήμνο, αλλά αυτή που έφτασε, άγνωστο πως, στην Αθήνα δεν είχε κανένα προηγούμενο.

Η νόσος έφτασε πρώτα στον Πειραιά κι από εκεί σιγά σιγά στο άστυ των Αθηνών. Μέσα στην ένταση του πολέμου εκφράστηκε αμέσως η πρώτη συνωμοσιολογία: ότι δηλ. οι Σπαρτιάτες έριξαν δηλητήρια στα πηγάδια του Πειραιά, στον οποίο δεν υπήρχαν κρήνες. "Ες δὲ τὴν Ἀθηναίων πόλιν ἔξαπιναίως ἐσέπεσε, καὶ τὸ πρῶτον ἐν τῷ Πειραιεῖ ἤψατο τῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ ἐλέχθη ὑπ' αὐτῶν ὡς οἱ Πελοποννήσιοι φάρμακα ἐσβεβλήκοιεν ἐς τὰ φρέατα· κρῆναι γὰρ οὐπω ἦσαν αὐτόθι. ὕστερον δὲ καὶ ἐς τὴν ἄνω πόλιν ἀφίκετο". Παρακάτω, βεβαίως, μας λέει ότι οι Σπαρτιάτες στην αρχή δεν είχαν ιδέα τι συνέβαινε μέσα στα τείχη της Αθήνας. Όταν, όμως πληροφορήθηκαν για τη νόσο, είτε από αυτομολήσαντες είτε γιατί το αντιλήφθηκαν βλέποντας τις φωτιές από τις καύσεις των νεκρών, εγκατέλειψαν την Αττική.

Συνωμοσιολογίες, προφητείες, χρησμοί ήρθαν στην επικαιρότητα και στις καθημερινές συζητήσεις. Ανάμεσα στις προφητείες επικαιρος έγινε ένας χρησμός που θυμήθηκαν οι γεροντότεροι, ότι "θα έρθει πόλεμος

δωρικός και μαζί του λοιμός". Και καθώς ο χρησμός δόθηκε, ως συνήθως προφορικά, διαφωνίες εκφράζονταν για το αν αναφερόταν σε λοιμό δηλ. αρρώστια ή σε λιμό δηλ. σε πείνα. "Ἐγένετο μὲν οὖν ἕρις τοῖς ἀνθρώποις μὴ λοιμὸν ὠνομάσθαι ἐν τῷ ἔπαι ὑπὸ τῶν παλαιῶν, ἀλλὰ λιμὸν, ἐνίκησε δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰκότως λοιμὸν εἰρῆσθαι· οἱ γὰρ ἄνθρωποι πρὸς ᾧ ἔπασχον τὴν μνήμην ἐποιοῦντο".

Ο ίδιος ο Περικλής πέθανε από τη νόσο

Αλλά ο μέγας ιστορικός Θουκυδίδης έχοντας νου και λογική σχολιάζει το θέμα λέγοντας ότι τελικά δέχτηκαν όλοι ότι αναφερόταν σε λοιμό και συμπληρώνει: «Νομίζω ότι, αν ποτέ ξαναγίνει δωρικός πόλεμος και τύχει να έρθει μαζί λιμός (πείνα), θα τον ερμηνεύουν

όπως θα ταιριάζει στην περίπτωση» (δηλαδή όπως τους βολεύει).

ήν δέ γε οἶμαι ποτε ἄλλος πόλεμος καταλάβῃ Δωρικός τοῦδε ὕστερος καὶ ξυμβῇ γενέσθαι λιμὸν, κατὰ τὸ εἶκος οὕτως ἄσονται.

Πολιορκημένοι και ἐγκλειστοι μέσα στα τείχη της πόλης οι Αθηναίοι, σε έναν πόλεμο δύσκολο, με τους Σπαρτιάτες να έχουν καταστρέψει ότι υπήρχε στην υπαίθρο χώρα της Αττικής, και αντιμετωπίζοντας έναν δεύτερο πόλεμο με μια ανεξέλεγκτη επιδημία να τους αποδεκατίζει, έχοντας εγκαταλείψει ακόμα και την ελπίδα στους θεούς, άφηναν τη φαντασία τους να εξυφαίνει σενάρια συνωμοσίας, ανέσυραν προφητείες και χρησμούς (σημερινά πράγματα) και κατηγορούσαν τον Περικλή για τα δεινά τους.

Και όλα αυτά από την αδυναμία του ανθρώπου, όσο ισχυρός κι αν νομίζει ότι είναι, να αντιμετωπίσει κάτι που έρχεται έξω από αυτόν, μια καταστροφή που δεν κάνει διακρίσεις σε φύλλο, ηλικία, θρήσκευμα, οικονομικό και κοινωνικό status. Ο πανίσχυρος Περικλής πέθανε μετά από δυο χρόνια χτυπημένος κι αυτός από τον θανατηφόρο ιό!».

Το έργο του Michiel Sweerts «Ο λοιμός των Αθηνών» (1652)

Εν τέλει...

Σε "ενδιάμεση" λύση για τους "Δεσμώτες" του Φαλήρου κατέληξε το Κ.Α.Σ.

Αναδημοσίευση από τον ιστότοπο altsantiri.gr

Εν τέλει... σε μια "ενδιάμεση" λύση των δυο προτάσεων σχετικά με το εύρημα των "Δεσμωτών" του Φαλήρου, δηλαδή της κατά χώραν παραμονής του ή της προσωρινής και υπό προϋποθέσεις απόσπασης και επανατοποθέτησής του, εξαιτίας των νέων στοιχείων και της κατάστασης όπου έχει περιέλθει το σκελετικό υλικό, κατέληξαν την Τρίτη 4 Φεβρουαρίου τα μέλη του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου.

Μετά από μια συνεδρίαση περίπου έξι ωρών, τα μέλη του Κ.Α.Σ. γνωμοδότησαν κατά πλειοψηφία ουσιαστικά υπέρ της εισήγησης της Διεύθυνσης Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων που πρότεινε **την κατά ύψος απόσπαση του ευρήματος σε μπλοκ ή τη μεταφορά του σε πολύ κοντινή θέση, την εξυγίανση του υπεδάφους και την επανατοποθέτησή του στο ίδιο σημείο**. Η τελική μελέτη - η σύνταξη της οποίας θα ξεκινήσει άμεσα - θα εισαχθεί σε μελλοντικό Κ.Α.Σ., ενώ θα συνεχιστούν απρόσκοπτα τα συμπληρωματικά σωστικά μέτρα.

Η πολύωρη συζήτηση περιστράφηκε γύρω από τη **φθορά που έχει υποστεί το μοναδικό αυτό αρχαιολογικό εύρημα**, το οποίο αφορά την ομαδική ταφή 79 ανθρώπων σκελετών χωρισμένων σε τρία ορύγματα και αλυσοδομένων μεταξύ τους στους καρπούς. Το 'πολυάνδριο' αποκαλύφθηκε τον Μάρτιο του 2016 κατά τη διάρκεια ανασκαφής στην Εσπλανάδα του ΚΠΙΣΝ και χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο του 7ου

αι. π.Χ., μία εποχή γεμάτη ταραχές, εξεγέρσεις και επαναστάσεις μεταξύ οπαδών των αριστοκρατών και των τυράννων, η οποία συσχετίζεται, όσον αφορά το συγκεκριμένο εύρημα, είτε με το Κυλώνειον άγος είτε με αντίστοιχα ιστορικά γεγονότα.

Όπως ειπώθηκε στη συνεδρίαση, η φθορά - η οποία έγινε ιδιαίτερα αισθητή και από τα μέλη του ΚΑΣ που πραγματοποίησαν αυτοψία - είναι της τάξης του 50%, σύμφωνα με την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων, ή του 30%, σύμφωνα με την αρμόδια Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεότερων Μνημείων. Επίσης, τονίστηκε πολλές φορές ότι **από το 2016 οι υπηρεσίες του ΥΠΠΟΑ έκαναν άριστα τη δουλειά τους και προχώρησαν σε όλες τις απαιτούμενες ενέργειες** - συχνά με καθημερινή παρουσία στο σκάμμα - για την προστασία του ευρήματος, που όμως δεν θα μπορούσε να μην υποστεί φθορά. "Από την εύρεση του 'πολυανδρίου' η φθορά ήταν δεδομένη", επισημάνθηκε αρκετές φορές στη συνεδρίαση, γεγονός που οφείλεται κυρίως στο περιβάλλον στο οποίο εντοπίστηκε, μια περιοχή με μεγάλα ποσοστά υγρασίας και υφάλμυρα ύδατα (το εύρημα βρέθηκε 70 ως 90 εκατοστά κάτω από τη σημερινή στάθμη της θάλασσας).

Τα δύο μέλη που μειοψήφησαν τάχθηκαν υπέρ της υλοποίησης των μελετών για την προστασία των "Δεσμωτών" οι οποίες εγκρίθηκαν στο Κ.Α.Σ. τον Ιούνιο 2019, ενώ η αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων επέμεινε στην πρόταση που είχε κάνει το 2016: **Τη μετακίνησή τους ανά μπλοκ σε χώρο που θα λειτουργήσει ως εργαστήριο** ώστε να μην καθοούν πολύτιμες πληροφορίες και την επανατοποθέτησή τους στον σημείο εύρεσής τους αφού φτιαχτεί ο χώρος που θα τους φιλοξενήσει.

